

Rijksdienst voor Ondernemend
Nederland

Monitoring Circulaire Economie Provincies en onderwijs

*>> Duurzaam, Agrarisch, Innovatief
en Internationaal ondernemen*

Colofon

Auteurs: Astrid Hamer, Lisa Niesten, Bas Braakman, Kees Kwant

Contactpersoon astrid.hamer@rvo.nl | Utrecht

Dit rapport is tot stand gekomen in het kader van het Werkprogramma Monitoring en Sturing Circulaire Economie 2019-2023. Dit werkprogramma is een samenwerkingsverband van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), Centrum voor Milieuwetenschappen Leiden (CML), het Centraal Planbureau (CPB), het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM), Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO.nl), Rijkswaterstaat, TNO en de Universiteit Utrecht (UU) onder leiding van het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL). Het kabinet streeft naar een volledig circulaire economie in 2050. Het doel van het werkprogramma is om de door het kabinet uitgezette koers naar 2050 te kunnen monitoren en te evalueren en de overheid te voorzien van de kennis die nodig is voor de vormgeving of bijsturing van beleid. Meer informatie over het Werkprogramma Monitoring en Sturing Circulaire Economie is te vinden op <https://www.pbl.nl/monitoring-circulaire-economie>

Inhoud

1	Samenvatting	4
2	Inleiding	5
3	Ondersteuning Circulaire Economie door provincies	6
3.1	Werkwijze	6
3.2	Samenvatting resultaten	6
3.3	Algemene Fondsen	6
3.4	Specifieke fondsen voor de Circulaire Economie	7
3.5	Mkb-innovatiestimulering Regio en Topsectoren (MIT)	8
3.6	Best practices	9
3.7	Overzicht per provincie	10
3.7.1	Noord-Nederland	10
3.7.2	Provincie Groningen	10
3.7.3	Provincie Friesland	12
3.7.4	Provincie Drenthe	12
3.7.5	Provincie Overijssel	13
3.7.6	Provincie Gelderland	15
3.7.7	Kansen voor West II	16
3.7.8	Provincie Utrecht	17
3.7.9	Provincie Flevoland	19
3.7.10	Provincie Noord-Holland	20
3.7.11	Provincie Zuid-Holland	21
3.7.12	Provincie Zeeland	23
3.7.13	Provincie Noord-Brabant	24
3.7.14	Provincie Limburg	26
4	Circulaire economie in het HBO, WO en MBO	28
4.1	Inleiding	28
4.2	HBO	28
4.3	WO	30
4.4	MBO	31
4.5	BBE onderwijs in MBO, HBO en WO	31
4.6	MOOCs	34
4.7	Conclusie Onderwijs	35
4.8	Verantwoording	35
5	Bijlage 1: Geraadpleegde bronnen provinciale regelingen, april 2020	36
6	Bijlage 2: Onderzoek RHDHV	39
7	Bijlage 3: Verslag bijeenkomst met Provincies	40
8	Bijlage 4: Provinciale fondsen en subsidies geschikt voor CE	42

1 Samenvatting

In dit rapport komen twee onderzoeken samen die een onderdeel van de transitie naar een circulaire economie (CE) belichten: welke subsidies zetten provincies in, hoe staat het met CE in het hoger onderwijs? De informatie wordt gebruikt voor de Integrale CE Rapportage (ICER) door PBL van januari 2021.

Provincies

Het kostte veel moeite en vergde veel online zoekwerk om alle informatie over de ondersteuning door de provincies te verzamelen voor deze rapportage. Dat is geen goed teken, ook niet voor ondernemers die op zoek zijn naar financiering voor hun circulaire ambities.

Binnen de totale ondersteuning zijn grofweg twee typen financiering te onderscheiden: het beschikbaar stellen van geld voor *leningen* aan bedrijven die innovatieve nieuwe projecten op willen zetten, of *subsidies* aan deze projecten.

Een aantal provincies hebben programma's die zich specifiek richten op, of speciaal zijn ingericht voor circulaire economie projecten. De meeste programma's zijn echter algemeen van aard. De algemene programma's en fondsen die in deze analyse zijn meegenomen kunnen wel worden ingezet voor circulaire projecten, maar zijn hier niet specifiek op gericht.

Provincies focussen zich dus daarbij op bedrijfsondersteuning en -financiering om te stimuleren dat zij circulair gaan werken. De regionale overheden geven zelf het goede voorbeeld door circulair in te kopen.

Best practices bij provinciale overheden zijn in kaart gebracht (2.6) en het wordt aanbevolen een 'Learning by Doing' omgeving te creëren. Aan specifieke fondsen blijkt er € 11,1 miljoen per jaar aan subsidies bij de provincies beschikbaar te zijn, en verder worden generieke regelingen als EFRO en MIT ook voor CE ingezet.

De zoekactie heeft vooral programma's opgeleverd die in 2019 of 2020 ondersteuning bieden. De exacte ondersteuning over de jaren daarvoor blijkt moeilijk te vinden. Een totaal overzicht van alle programma's staat in bijlage 4.

Onderwijs

Het aanbod aan circulair onderwijs in Nederland is ruim, zeker op HBO en WO-niveau, en neemt ook toe tussen 2015 en 2019. Op wereldschaal behoort Nederland samen met Finland tot de top. Op MBO niveau is weinig informatie te vinden over specifieke circulaire cursussen. Wel besteedt iedere MBO-instelling aandacht aan duurzaamheid in het lesprogramma en zijn er op het deelgebied *biobased economy* 7 modules bij 3 MBO-instellingen beschikbaar. Het aanbod online cursussen CE vanuit Nederland is verrassend groot, 27 stuks. Daarmee kunnen ook buitenlandse studenten profiteren van de sterke positie van het circulair onderwijs in Nederland.

2 Inleiding

De hoeveelheid grondstoffen die wereldwijd wordt gebruikt, neemt nog steeds toe. De Nederlandse overheid heeft als doelstelling gesteld om in Nederland per 2030 het primaire grondstoffengebruik te halveren en in 2050 een helemaal circulaire economie te hebben.

De Rijksoverheid beoogt de transitie naar een circulaire economie te versnellen met beleid dat is neergelegd in het *Rijksbrede programma Circulaire Economie* (2016), het *Grondstoffenakkoord* (2017), de *kabinetsreactie op de agenda's van de transitieteams* (2018) en het *Uitvoeringsprogramma Circulaire Economie 2019-2023*.

Monitoring is een belangrijk middel om de vinger aan de pols te houden en bij te kunnen sturen met specifieke acties. 'Monitoring, kennis en innovatie' is daarom in het *Uitvoeringsprogramma Circulaire Economie 2019-2023* als dwarsdoorsnijdend thema opgenomen. Het PBL is daarbij gevraagd om de monitorings- en sturingsystematiek samen met andere kennisinstellingen verder uit te werken. Dit gebeurt in het meerjarig programma *Monitoring en Sturing CE* (2019-2023) in samenwerking met CBS, CML, CPB, RIVM, RVO, RWS en TNO. Het programma richt zich op monitoring van nationale trends van effecten en transitieprocessen met als doel sturingsinformatie voor de politiek en het beleid te leveren. Met deze informatie kan de rijksoverheid haar beleid bijstellen of anders vorm geven. Dit gaat dan zowel om beleid op de korte termijn als meer strategische beleidslijnen voor de lange termijn.

In dit rapport komen twee onderzoeken samen die een onderdeel van de transitie belichten:

welke subsidies zetten provincies in, hoe staat het met CE in het hoger onderwijs? De informatie wordt gebruikt voor de *Integrale CE Rapportage (ICER)* door PBL van januari 2021.

De inventarisatie naar provinciale regelingen die gebruikt kunnen worden voor circulaire projecten is tot stand gekomen nadat eerst de landelijke regelingen die door RVO worden uitgevoerd aan bod kwamen in het rapport 'Monitoring Transitie naar een Circulaire Economie' (RVO, februari 2020). Hier zijn nu subsidieregelingen en fondsen bij de provincies op een rij gezet. Welke circulaire projecten daaruit zijn ondersteund volgt in een rapportage eind dit jaar.

Het hoofdstuk over ondersteuning van provincies bouwt voort op het onderzoek dat Royal Haskoning DHV (RHDHV) deed voor PBL naar de beleidsinstrumenten die decentrale overheden inzetten voor de transitie naar een Circulaire Economie (CE) (zie bijlage 2).

De inventarisatie naar het onderwijsaanbod op het gebied van CE op hogescholen en universiteiten laat zien dat Nederland samen met Finland bovenaan staat. Op MBO niveau is weinig informatie te vinden over specifieke circulaire cursussen.

3 Ondersteuning Circulaire Economie door provincies

3.1 Werkwijze

Door bestudering van websites van de provincies en overleg met de contactpersonen op het gebied van CE bij de provincies (zie verslag bijeenkomst, bijlage 3) is informatie verzameld over de diverse programma's die bij de provincies worden uitgevoerd.

Als basis voor deze inventarisatie is gebruik gemaakt van de vijf regioboeken van Rijkswaterstaat die gemaakt zijn door Circularities voor de regiodagen in 2019 over CE voor regionale overheden. Hierin worden per provincie de belangrijkste subsidieregelingen genoemd¹.

Het laatste rapport over de monitoring van de biobased economy, die RVO van 2012 tot 2016 heeft gedaan, leverde informatie over regionale regelingen over het groene deel van de circulaire economie.² De informatie is aangevuld met regelingen op de site van Nederland Circulair. <https://www.circulairondernemen.nl/subcommunities/overheidsregelingen>. Ook is gebruik gemaakt van het rapport Meten en monitoring CE Metropool Regio Amsterdam: <https://mratuurzaam.nl/monitoring/>.

De meeste financiële info is echter gevonden op internet. Een concept-tekst is voor commentaar voorgelegd aan de contactpersonen over circulaire economie bij de provincies.

Het kostte veel moeite en vergde veel online zoekwerk om alle informatie te verzamelen voor het komen tot deze rapportage. Dat is geen goed teken, ook niet voor ondernemers die op zoek zijn naar financiering voor hun circulaire ambities. Het goede nieuws is dat dit overzicht er nu ligt. Het is echter altijd een momentopname. Regelingen lopen af op een bepaalde datum, of zijn voortijdig uitgeput. Dit rapport geeft een beeld welke initiatieven provincies nemen en genomen hebben sinds 2017 om bedrijven te ondersteunen bij hun circulaire ambities.

3.2 Samenvatting resultaten

Binnen de totale ondersteuning zijn grofweg twee typen financiering te onderscheiden: het beschikbaar stellen van geld voor leningen aan bedrijven die innovatieve nieuwe projecten op willen zetten, of subsidies aan deze projecten.

Een aantal provincies hebben programma's die zich specifiek richten op, of speciaal zijn ingericht voor, circulaire economie projecten. Echter zijn de meeste programma's algemeen van aard. De algemene programma's en fondsen die in deze analyse zijn meegenomen kunnen wel worden ingezet voor circulaire projecten, maar zijn hier niet specifiek op gericht.

De zoekactie heeft vooral programma's opgeleverd die in 2019 of 2020 ondersteuning (gaan) bieden. De exacte ondersteuning over de jaren daarvoor blijkt moeilijk te vinden. Een totaal overzicht van alle programma's staat in bijlage 4.

3.3 Algemene Fondsen

Binnen het totaal aan ondersteuning vallen een aantal programma's op. Om te beginnen EFRO; Europees Fonds Regionale Ontwikkeling. Voor de uitvoering van EFRO-programma's ontvangt Nederland € 510 miljoen van de Europese Unie (EU) voor de periode 2014-2020. De overheid en andere betrokken partijen moeten minimaal ook € 510 miljoen investeren in deze programma's. Nederland besteedt het geld van EFRO in 2014-2020 aan 2 doelen: innovatie en koolstofarme economie. Bij dat laatste onderwerp gaat het vooral om duurzame energie en efficiënter gebruik van energie. Het geld is vooral bedoeld voor het midden- en kleinbedrijf (MKB). In Tabel 1 is de verdeling over de regio's te zien. Samen met de Kennis-as in Limburg leidt dit tot een gemiddelde subsidie per jaar van meer dan € 200 miljoen dat de afgelopen jaren beschikbaar was.

¹ <https://www.afvalcirculair.nl/onderwerpen/circulair-praktijk/circulair-regio/>

² <https://www.rvo.nl/sites/default/files/2018/02/Monitoring%20Biobased%20Economy%20NL%202017.pdf>

Tabel 1. Algemene fondsen voor Leningen en Subsidies voor meerdere jaren

Provincie	Naam van het fonds	Lening of Subsidie	Deel CE (%)	jaar start	beschikbaar bedrag [M€]	over # jaren	M€/ jaar	
FL,NH,ZH,UT	EFRO Kansen voor West II (waaronder Interreg)	S		2014	464,00	7	66,3	
FR,GR,DR	EFRO-OP Noord (2014 - 2020) (waaronder Interreg)	S		2014	277,00	7	39,6	
GLD, OV	EFRO OP Oost	S		2018	52,53	3	17,5	
ZLD,NBR, LIM	EFRO OP-Zuid			2014	321,00	7	45,9	som
LIM	Kennis-As	S		2013	600,00	10	60,0	229
GLD	Innovatie- en Energiefonds Gelderland	L	13%		100,00	5	20,0	
LIM	Limburgs energie fonds	L		2013	90,00	7	12,9	
NBR	Innovatiefonds (BOM)	L		2014	125,00	7	17,9	som
FR,GR,NH	Waddenfonds	L		2016	560,00	10	56,0	107

Daarnaast hebben de provincies ook fondsen ingericht om bedrijven met leningen te helpen (zie de onderste vier fondsen in tabel 1). Dit liep ook tussen de jaren 2013 en 2020, zodat daar gemiddeld per jaar meer dan 100 M€ aan leningen beschikbaar was.

De exacte hoeveelheid aan subsidie voor Circulaire Economie is niet bekend. Gezien het doel van deze regelingen kan het substantieel zijn. Van het fonds in Gelderland ter grootte van € 100 miljoen is bijvoorbeeld bekend dat 13% van de ondersteunde bedrijven aangeeft dat zij een bijdrage leveren aan de circulaire economie.

3.4 Specifieke fondsen voor de Circulaire Economie

Daarnaast hebben de provincies specifieke subsidieregelingen voor Circulaire Economie. Een overzicht daarvan is gegeven in Tabel 2.

We zien dat er de afgelopen jaren een totaal bedrag van ongeveer € 11,1 miljoen specifieke subsidie per jaar voor CE beschikbaar is gesteld. Een groot deel hiervan is bestemd voor de samenwerkingsverbanden Biobased Delta van NBR, ZLD en ZH en de Versneller Innovatieve Ambities (VIA) van FR, GR en DR. De andere subsidie-

Tabel 2. Specifieke subsidieregelingen voor Biobased en Circulaire Economie

Provincie	Naam van het fonds	jaar start	beschikbaar bedrag [M€]	over # jaren	M€/ jaar
GR, FR, DR	Versneller Innovatieve Ambities (VIA)	2020	5	2	2,5
GLD	Elektrische deelauto's	2019	1,11	2	0,6
FL	Programma Circulair Flevoland		0,8		0,8
FR	Subsidieregeling Circulaire Economie Friesland	2018	1,1	1	1,1
LIM	gratis CIRCO workshop en tracks	2020			
NBR	Biobooster	2016	0,25	1	0,3
NBR, ZLD,ZH	Biobased Delta	2016	9,10	4	2,3
NBR	Biovoice vouchers	2019	0,13	2	0,1
OV	Ketensamenwerking circulaire kunststoffen	2019	0,85	1	0,9
OV	Impuls Circulair bouwen	2019	0,60	2	0,3
OV	CIRCO tracks	2019	0,30	1	0,3
ZH	Programma Circulair Zuid-Holland	2018	4,5	5	0,75
ZH	ACCEZ	2018	5,00	4	1,25
ZLD	waarvan voor biobased/circulair	2016	0,42	5	0,1
	Totaal				11,1

programma's zijn veelal voor ketenontwikkeling binnen de Circulaire Economie, zoals ondersteund door Circo tracks.

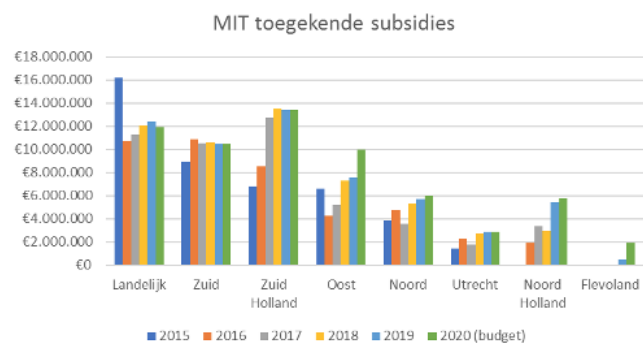
3.5 Mkb-innovatiestimulering Regio en Topsectoren (MIT)

De MIT regeling, MKB-innovatiestimulering Regio en Topsectoren, ondersteunt innovatie bij het MKB en is deels gericht op de ontwikkeling van de Circulaire Economie. Uit een eerdere analyse van RVO bleek dat ongeveer 10% van de MIT-projecten in 2018 betrekking heeft op circulaire economie ³.

Er zijn de afgelopen jaren veel projecten ondersteund, en het budget komt deels van de rijksoverheid en deels van de provincies. Iedere regio bepaalt zijn eigen zwaartepunten wat betreft (top) sectoren. Voor aanvragen buiten die sectoren kan bij het landelijke MIT-loket bij RVO aangeklopt worden. Het landelijke loket wordt geheel betaald door het ministerie van EZK. Het regionale budget wordt voor de helft door EZK en voor de andere helft door de provincies betaald.

In de voorgaande jaren zijn de volgende bedragen aan MIT-subsidie uitgegeven voor haalbaarheids- en R&D Samenwerkingsprojecten. De gegevens 2015-2019 zijn afkomstig van het MIT-dashboard van RVO.

*2020 is beschikbaar budget, niet de toegekende subsidie

Figuur 1: Toegekende subsidies aan MIT haalbaarheids- en R&D Samenwerkingsprojecten per regio

In de meeste regio's is een stijgende lijn te zien in de loop der jaren. Steeds meer provincies sloten zich aan als regionaal loket voor de MIT. Noord-Holland in 2016 en Flevoland sinds 2019. Opvallend is het hoge budget in Zuid-Holland, dat sinds 2017 zelfs het budget van het landelijke loket overstijgt.

Tabel 3. Toegekende subsidies aan MIT haalbaarheids- en R&D Samenwerkingsprojecten per regio

Regio indiening	2015	2016	2017	2018	2019	2020*
Landelijk	€16.170.089	€10.744.074	€11.274.526	€12.012.119	€12.356.421	€11.900.000
Zuid (Zld, NBr, Lim)	€8.952.865	€10.865.064	€10.531.601	€10.607.644	€10.464.001	€10.463.000
Zuid-Holland	€6.821.432	€8.524.505	€12.734.107	€13.474.459	€13.440.000	€13.440.000
Oost (Gld, Ov)	€6.577.811	€4.239.596	€5.196.531	€7.307.977	€7.548.445	€9.960.000
Noord (Fr, Gr, Dr)	€3.823.627	€4.766.203	€3.601.608	€5.266.403	€5.735.893	€6.000.000
Utrecht	€1.446.233	€2.245.001	€1.767.744	€2.713.883	€2.880.001	€2.880.000
Noord-Holland	€0	€1.910.001	€3.360.054	€2.942.771	€5.402.800	€5.760.000
Flevoland	€0	€0	€0	€0	€458.750	€1.900.000
Totaal	€43.792.057	€43.294.443	€48.466.170	€54.325.256	€58.286.311	€62.303.000

De MIT-budgetten die voor 2020 beschikbaar zijn, zijn in tabel 4 uitgesplitst per provincie en per onderdeel van de MIT-regeling. Haalbaarheid is een verkenning, R&D samenwerking is het vervolg daarop met een of meer partners. Voor meer uitleg zie <https://www.rvo.nl/subsidie-en-financieringswijzer/mit-regeling>.

³ RVO, Monitoring Transitie naar een Circulaire Economie, beschouwd vanuit de RVO instrumenten, februari 2020

Tabel 4: Budgetten MIT 2020 per regio

Regio	Haalbaarheid	R&D samenwerking	Vouchers	TKI samenwerking en innovatie makelaar	Specifieke sector	Totaal
Noord: Fr, Gr, Dr	4.000.000	2.000.000				6.000.000
Zuid: Zld, NBr, Lim	3.139.000	7.324.000				10.463.000
Utrecht	600.000	2.280.000				2.880.000
Overijssel	2.152.000	2.688.000				4.840.000
Gelderland	1.560.000	3.560.000				5.120.000
Flevoland	345.000	805.000			750.000	1.900.000
Noord-Holland	1.728.000	4.032.000				5.760.000
Zuid-Holland	4.320.000	9.120.000				13.440.000
Regio's totaal	16.844.000	29.121.000			750.000	50.403.000
Landelijk loket	3.045.000	7.105.000	2.000.000	2.200.000	1.750.000	16.100.000
Totaal	19.889.000	36.226.000	2.000.000	2.200.000	2.500.000	66.503.000

3.6 Best practices

In overleg met de provincies is nagegaan of er *best practices* zijn te identificeren voor de ondersteuning van de ontwikkeling van de

Circulaire Economie in de regio. Het blijkt dat zowel op het terrein van de informatievoorziening als financiële ondersteuning (zie ook Tabel 2) een aantal voorbeelden zijn te identificeren. In de tekst per provincie wordt wat dieper op de initiatieven ingegaan.

Tabel 5. Best Practices

Beleid Provincie	CE Informatie Disseminatie (bijv. informatie centrum, wegwijzer, aanspreekpunt, kenniscommunity)	Specifieke subsidie programma's voor CE
Groningen	Regionaal via Samenwerkingsverband Noord Nederland (SNN)	Versneller Innovatieve Ambities (VIA)
Friesland	Vereniging Circulair Friesland Regionaal via SNN	Subsidieregeling Circulaire Economie Friesland Versneller Innovatieve Ambities (VIA)
Drenthe	Noordelijk Innovatielab Circulaire Economie (NICE) Drenthe Bouwt en Drenthe Woont Circulair Regionaal via SNN en NICE	Versneller Innovatieve Ambities (VIA)
Noord-Holland	Overzicht diverse fondsen, trainingen, programma's CE	CIRCO Tracks
Zuid-Holland	Accelerating Circular Economy Zuid-Holland (ACCEZ) Regionaal via Biobased Delta	ACCEZ Programma Circulair Zuid Holland
Flevoland	Platform Circulair Flevoland	Platform Circulair Flevoland Duurzaam Door
Overijssel	Platform Circles voor Oost-Nederland BOOST, platform voor Smart Industry en Circulair ondernemen in Oost-Nederland Netwerken in de RTA-branches	Ketenregeling circulaire kunststoffen Subsidie Impuls Circulair bouwen Subsidies voor ROC's en hogescholen CE in curriculum 100 CIRCO-tracks
Gelderland	Platform Circles voor Oost-Nederland BOOST, platform voor Smart Industry en Circulair ondernemen in Oost-Nederland	CIRCLES CE-Impuls
Utrecht	Servicepunt Utrecht Circulaire Topregio	
Zeeland	Kennis & Innovatienetwerk circulair bouwen, Impuls	Vouchers
Noord-Brabant	Circular Biobased Delta Biovoice	Biobased Brabant Fonds Circular Biobased Delta Biobased Network BioVoice
Limburg	Kennis-As	CIRCO tracks

Het wordt aanbevolen om in overleg met de provincies deze *best practices* na te lopen om zo in een ‘*Learning by Doing*’ omgeving de ontwikkeling en implementatie van CE te versnellen.

3.7 Overzicht per provincie

3.7.1 Noord-Nederland

De Noord-Nederlandse provincies Friesland, Groningen en Drenthe werken op verschillende manieren samen.

- In het **Samenwerkingsverband Noord-Nederland (SNN)** werken de 3 provincies en de gemeenten Groningen, Leeuwarden, Assen en Emmen samen om de economische en maatschappelijke ontwikkeling in Noord-Nederland te stimuleren, door middel van het faciliteren van samenwerking, het uitvoeren van subsidie-regelingen en het behartigen van de noordelijke belangen op nationaal en EU niveau. Onderdeel van het SNN is het **programma Noord-Nederland: Op weg naar 100% Circulair!** Noord-Nederland wil de groenste regio van Nederland worden, en focust zich hierbij op energie, groene landbouw, biobased en circulaire economie. SNN voert onder andere het Europese programma **Operationeel Programma EFRO Noord-Nederland 2014-2020** uit, waarbij wordt ingezet op innovatie en de overgang naar een koolstofarme economie. De EU heeft voor de programmaperiode 2014-2020 € 510 miljoen beschikbaar gesteld aan de EFRO-programma's in Nederland. De EFRO bijdrage aan OP EFRO Noord is € 103,5 miljoen, de Nederlandse nationale en regionale bijdragen (publiek en privaat) bedragen € 173,5 miljoen, waardoor het totaal komt op € 277 miljoen voor OP EFRO Noord tussen 2014-2020. Met dit geld worden in de drie provincies onder andere projecten op gebied van CE en BBE gefinancierd.
- De **NOM** is de Investerings- en ontwikkelmaatschappij voor de drie noordelijke provincies die als doelstelling heeft om de economie in Noord-Nederland te versterken en beheert enkele van de fondsen van de provincies. EZK is voor 50% aandeelhouder.
- De drie provincies zijn ook lid van de **Vereniging Circulair Friesland**.

In deze samenwerkingsverbanden werd in 2018 het rapport ‘**Noord-Nederland Circulair: routekaart naar een circulair Noord-Nederland**’ met een grondstoffenstromen analyse gepubliceerd, en gezamenlijke events als het **CE Noord-Nederland Congres** in 2017 en het **Noord-Nederland CE event** op 5 maart 2020 georganiseerd.

Daarnaast zijn de drie provincies onderdeel van de **Regiodeal** die in 2019 werd gesloten rondom **Natuurinclusieve Landbouw** in Noord-Nederland, waarbij de provincies gezamenlijk een bijdrage van € 10 miljoen leveren.

3.7.2 Provincie Groningen

De ambitie van provincie Groningen is een bijdrage te leveren aan de Europese en nationale doelen op gebied van Circulaire Economie, en tegelijkertijd de strategische economische positie versterken. Inhoudelijk focust de provincie Groningen daarbij op

de thema's Energie, Chemie, Agribusiness, Mobiliteit en de provincie als circulair inkoper en launching customer.

Dit doet de provincie Groningen onder andere door projecten, netwerken, events en fondsen op provinciaal niveau. Een belangrijke provinciale speler hierbij is de **Economic Board Groningen (EBG)**. De EBG streeft ernaar de economie in Noord- en Midden Groningen een nieuwe impuls te geven door het geven van advies, het aanbieden van onderwijs en het verstrekken van leningen en subsidies. Dit doet de EBG onder andere door **programma's op gebied van groene chemie, groene grondstoffen en energie, en het programma BuildinG** – voor innovatief, duurzaam en circulair bouwen. Daarnaast is in Groningen onder andere in 2018 de innovatie en educatie faciliteit **Zernike Advanced Processing (ZAP)** opgezet – een semi-industriële leer-werkomgeving waar kennisinstellingen en (mkb) bedrijven samenwerken aan innovatie oplossingen voor de BBE; wordt er in Groningen gewerkt aan het opzetten van een **Circulairiteitshub** – een afvalbrengringstation voor innovatief hergebruik en een plek voor innovatie voor bedrijven, onderwijs, circulaire ondernemers en de creatieve sector; gaan in het **Koplopersproject Groningen MKB** ondernemers actief met duurzaam ondernemen aan de slag om zo de transitie naar onder andere een circulaire economie te versnellen; is in 2020 de **Innovatie Hub Oost Groningen** opgezet waarbij wordt gewerkt aan innovatieve, uitdagende projecten op gebied van CE en BBE; en is er in januari 2020 een **nieuwe betonketen** voor hergebruik van materiaal opgestart.

Ook ondersteunt de provincie Groningen het samenwerkingsverband **Chemport Europe** in de transitie naar duurzame grondstoffen in de chemiesector; **de MKB cooperatie voor de BBE in Noord-Nederland**; en de **Bio-Economy Region Northern Netherlands BERNN** – een samenwerkingsverband van kennisinstellingen in NNL sinds 2016. Daarnaast is de provincie Groningen trekker van het IPO-verband voor het ontwikkelen van een effectieve aanpak voor Circulair Inkopen en Aanbesteden.

Op nationaal niveau is de provincie Groningen onderdeel van de **Green Deal Duurzaam GWW** (spoor-, grond-, water- en wegenbouwprojecten), de **Beton en Asfaltketen van Bouw Circulair**, namen ze deel aan het opzetten van de **Bosatlas** van de Duurzaamheid en heeft de provincie het landelijk **grondstoffen-akkoord** uit 2017 ondertekend.

3.7.2.1 Algemene programma's en fondsen

Het **Fonds Nieuwe Doen** is een initiatief van de provincie Groningen en ondersteunt projecten gericht op zorg, leefbaarheid en energie. Voor maatschappelijke initiatieven is er de komende tijd in totaal € 30 miljoen beschikbaar in de vorm van leningen via het Fonds Nieuwe Doen Groningen, waarvan € 5,7 miljoen voor zorg, € 3 miljoen voor leefbaarheid en € 21,3 miljoen voor energie. Het Fonds Nieuwe Doen Groningen staat open voor bedrijven, overheden, instellingen en organisaties zoals stichtingen en coöperaties. Particulieren kunnen niet zelf een lening aanvragen.

Fonds Nieuwe Doen financiert maximaal 50% van het benodigde investeringsbedrag, waarbij het maximaal te lenen bedrag € 2,5 miljoen bedraagt.

De **Economic Board Groningen (EBG)** helpt ondernemers met:

- De **EBG Innovatieregeling**: jaarlijkse openstellingen in 2017, 2018 en 2019 voor haalbaarheidsonderzoeken en het uitvoeren van testen ten behoeve van innovaties. MKB'ers kunnen een aanvraag indienen voor projecten onder verschillende thema's, waaronder levensloopbestendige en energiezuinige bouw/infra; groene chemie en de energietransitie. De regeling bedraagt 50% van de subsidiabele kosten, met een minimumbedrag van € 2500 en een maximumbedrag van € 50.000. Voor projecten op de proeftuinfaciliteiten als EnTranCe, BuildinG of ZAP kan er nog eens € 25.000 bij komen. In 2019 was er € 500.000 beschikbaar.
- **Het Groeifonds**: biedt leningen om te starten, groeien, innoveren of uitbreiding, van € 25.000 tot maximaal € 1 miljoen. Het fonds bedraagt € 40 miljoen, waarvan momenteel € 26,3 miljoen is besteed en dus nog € 13,7 miljoen beschikbaar is.

Het programma **Groningen@Work** heeft als doel heeft de regio economisch te versterken en zoveel mogelijk Groningers aan het werk te helpen met als onderdelen Innovatief en Groen Groningen; Werkend Groningen; Aantrekkelijk Groningen. Onderdeel van het programma zijn subsidieregelingen, revolverende fondsen, en projecten, ook op gebied van CE.

De **Regionale investeringssteun Groningen (RIG)** is een initiatief van de provincie Groningen, de EBG en het ministerie van Economische Zaken en Klimaat. Het SNN voert de RIG namens de provincie Groningen uit. Voor de uitvoering is in 2014 in totaal € 40 miljoen beschikbaar gesteld uit het Ruimtelijk Economisch Programma (EZK, provincie en EBG). Vanuit het Nationaal Programma Groningen is voor 2019 nog eens € 12 miljoen toegevoegd. Totaal komt dit dus op € 52 miljoen. Deze middelen zijn bedoeld voor investeringssteun aan bestaande en nieuwe bedrijven in de Eemsdelta en op de ZAP Campus. Ook start-ups en innovatieve bedrijven in de sectoren chemie, recycling en energie kunnen aanspraak maken op RIG. Het programma loopt tot en met 31 december 2021 en is bedoeld voor gemeenten, waterschappen, maatschappelijke organisaties, ondernemers en inwoners. De RIG maakt deel uit van het programma van de EBG en van het provinciale programma Groningen@Work.

Via het **Innovatief Actieprogramma Groningen 4** worden nieuwe samenwerkingsprojecten op de thema's healthy ageing, bio-economie en transsectorale innovatie opgezet. Het programma liep van 2014 – 2017 met een totaal budget van € 6,2 miljoen, waarvan € 2,7 miljoen is bijgedragen door de provincie en € 3,5 miljoen door het SNN. In totaal zijn er 39 projecten uitgevoerd, waarvan 9 onder het thema bio-economie, met een totale bijdrage uit het IAG budget van € 1.283.414. Dit programma maakt deel uit van het provinciale programma Groningen@Work.

De **subsidieregeling Innovatie en Verduurzaming Landbouw** richt zich op projecten die een bijdrage leveren aan de verduurzaming in de landbouw, onder andere via activiteiten die zijn gericht op een vermindering van het gebruik van grondstoffen en een gesloten kringloop. De subsidie is voor innovaties die zich richten op TRL 4-7, kennisoverdracht of haalbaarheidsprojecten. Aanvragen kunnen sinds 2018 het gehele jaar door worden ingediend, er is € 85.000 beschikbaar, en de bijdrage is maximaal 40% van de subsidiabele kosten met een maximum van € 15.000 per project.

Met het **programma Innovatief en Duurzaam MKB** ondersteunt de provincie Groningen innovatieve en duurzame projecten in het mkb, die zich richten op investeringen in een vernieuwende technologie en een verbeterd product of productieproces opleveren. Dit programma heeft onder andere een circulair project over het verwerken van bermgras tot barbecuekool gefinancierd. Voor dit programma is € 1,6 miljoen beschikbaar en aanvragen kunnen worden ingediend van 6 februari 2019 tot en met 31 december 2020. De bijdrage is maximaal 25% van de projectkosten, waarbij de minimale bijdrage € 10.000 bedraagt met een maximum tot € 50.000 per project.

Het **Investeringsfonds Groningen** is bedoeld voor de vestiging, groei en vernieuwing van mkb in Groningen. Dit fonds wordt beheerd door de NOM en bedraagt € 60 miljoen euro.

Het **Waddenfonds** investeert in initiatieven en projecten op gebied van ecologie en duurzame economische ontwikkeling in het Waddengebied van de drie waddenprovincies Groningen, Fryslân en Noord-Holland. Aanvragen kunnen worden ingediend tot en met 2026 en er is in totaal € 560 miljoen beschikbaar.

In de provincie Groningen worden ook projecten uitgevoerd die betrekking hebben op CE en BBE die vallen onder de Europese **Interreg A en B** programma's en het **Operationeel Programma EFRO Noord-Nederland 2014-2020** (OP EFRO Noord). De provincie Groningen heeft in 2016 aan twee Interreg projecten € 56.900 bijgedragen. De provincie heeft tussen 2015-2017 € 677.244 bijgedragen aan projecten via OP EFRO Noord.

3.7.2.2 Specifieke CE programma's en fondsen

Het programma '**Versneller Innovatieve Ambities (VIA)**' wordt uitgevoerd door SNN en staat centraal in het SNN programma Noord-Nederland: op weg naar 100% Circulair! En de Noord-Nederlandse CE samenwerking op gebied van financiering. Het is een programma voor mkb'ers die circulair willen ondernemen en bijdragen een duurzame toekomst. Het gaat om product-, dienst- en procesontwikkeling in het mkb, bijvoorbeeld het ontwerpen of ontwikkelen van een nieuw product of dienst of het anders organiseren van het businessmodel. Er zijn twee soorten regelingen: '**Innoveren VIA ontwikkelingsprojecten**' met een budget van € 4 miljoen, waarbij de subsidie 35-50% bedraagt van de subsidiabele kosten met een maximum van € 100.000; en '**Innoveren VIA organisatie innovatie**' met een budget van € 1 miljoen, waarbij de

subsidie 50% bedraagt van de subsidiabele kosten met een maximum van € 12.500. Aanvragen kunnen worden ingediend vanaf 4 mei 2020 tot en met 31 december 2021.

3.7.3 Provincie Friesland

De ambitie van de provincie Fryslân is om een bijdrage te leveren aan het wereldwijde doel om efficiënter om te gaan met natuurlijke hulp- en grondstoffen, en daarmee in 2025 de meest gunstige ontwikkelregio van Nederland te worden op gebied van Circulaire Economie. Dit biedt kansen voor het mkb om over te gaan op nieuwe business modellen en werkgelegenheid te creëren. Fryslân zet daarbij in op de volgende doelen:

- In 2020 is het aantal bedrijven dat verdient aan de circulaire economie met 100 procent gestegen ten opzichte van 2018 (nulmeting);
In 2025 koopt de provincie Fryslân voor minimaal 50 procent 'circulair' in.
- In 2025 behoort onze regio tot de top drie circulaire regio's in Europa.

Inhoudelijk focust de provincie Fryslân zich daarbij op de thema's Bouw, Water, Ondernemen; Infrastructuur; Inwoners; en Landbouw. Jaarlijks wordt er een jaarplan Circulaire Economie gepubliceerd, waarin de provinciale plannen voor dat jaar worden uiteengezet.

De **Vereniging Circulair Friesland** staat centraal om de transitie naar een circulaire economie in de provincie te versnellen.

De vereniging werd in 2016 opgericht en is een samenwerkingsverband tussen bedrijven, overheden, kennisinstellingen en andere organisaties met circulaire ambities. Aanleiding hiervoor was het rapport uit 2015 '**Circulair Fryslân: de economie van de toekomst**', waarin een grondstoffenstromen analyse van de provincie in kaart werd gebracht. De vereniging heeft eigen transitieagenda's CE opgesteld, die aansluiten bij de transitieagenda's van het Rijk. De thema's zijn: biomassa; voeding; water; landbouw; bouw; energie; kunststoffen; mobiliteit; onderwijs.

3.7.3.1 Algemene programma's en fondsen

De **Friese Ontwikkelmaatschappij (FOM)** biedt ondernemers financiering in de vorm van leningen om goede ideeën op gebied van innovatie en groei te ondersteunen, ook met betrekking tot CE en BBE. Het totale budget dat de provincie Fryslân voor dit fonds opzij heeft gezet bedraagt € 32 miljoen. Ondernemers kunnen leningen aanvragen tussen de € 25.000 en € 1,5 miljoen. Het beheer van de FOM is belegd bij de NOM.

Met de **MKB Voucherregeling** hoopt de provincie Fryslân innovatie en bedrijfsontwikkeling te stimuleren in het Friese MKB, onder andere voor het vergroten van de circulaire economie. De subsidie kan worden aangevraagd tot en met december 2020 en bedraagt maximaal 50% van de subsidiabele kosten, met een minimum bedrag van € 500 en een maximale bijdrage van € 2500. De voucherregeling wordt uitgevoerd door het SNN.

Via het **Fûns Skjinne Fryske Energjy (FSFE)** wordt financiering (leningen of garanties, geen subsidies) beschikbaar gesteld voor projecten op gebied van duurzame energie en energiebesparing, met een maximum van € 15 miljoen per project. Van de 74 projecten die tussen 2015-2020 met dit fonds zijn gefinancierd, zijn er 11 gericht op biomassa en 1 op circulair.

Het **Waddenfonds** investeert in initiatieven en projecten op gebied van ecologie en duurzame economische ontwikkeling in het Waddengebied van de drie waddenprovincies Groningen, Fryslân en Noord-Holland. Aanvragen kunnen worden ingediend tot en met 2026 en er is in totaal € 560 miljoen beschikbaar.

De provincie Fryslân heeft ook bijgedragen aan CE gerelateerde projecten tussen 2015-2018 die via **Europese fondsen** zijn opgezet en gefinancierd. De totale Provinciale Fryske cofinanciering aan 6 CE gerelateerde projecten onder het **Operationeel Programma EFRO Noord-Nederland 2014-2020** bedraagt € 1.367.769. Onder het Interreg programma bedraagt de Fryske bijdrage voor CE gerelateerde projecten € 49.362 aan 2 **Interreg VA** projecten, € 564.500 aan 2 **Interreg North Sea** projecten en € 48.0000 aan 1 **Interreg Europe** project. Er worden daarnaast ook CE gerelateerde projecten onder het EU Horizon 2020 programma in de provincie Friesland uitgevoerd, maar de provincie heeft hier geen financiële bijdrage aan geleverd.

3.7.3.2 Specifieke CE programma's en fondsen

Met de **Subsidieregeling Circulaire Economie Friesland** financiert de provincie Fryslân veel verschillende projecten op gebied van CE. Er zijn in 2018 28 projecten gefinancierd met een subsidie bedrag vanuit de provincie van totaal € 1.168.005.

Het programma '**Versneller Innovatieve Ambities (VIA)**' wordt uitgevoerd door SNN en staat centraal in het SNN programma Noord-Nederland: op weg naar 100% Circulair! En de Noord-Nederlandse CE samenwerking op gebied van financiering. Het is een programma voor mkb'ers die circulair willen ondernemen en bijdragen een duurzame toekomst. Het gaat om product-, dienst- en procesontwikkeling in het mkb, bijvoorbeeld het ontwerpen of ontwikkelen van een nieuw product of dienst of het anders organiseren van het businessmodel. Er zijn twee soorten regelingen: '**Innoveren VIA ontwikkelingsprojecten**' met een budget van € 4 miljoen, waarbij de subsidie 35-50% bedraagt van de subsidiabele kosten met een maximum van € 100.000; en '**Innoveren VIA organisatie innovatie**' met een budget van € 1 miljoen, waarbij de subsidie 50% bedraagt van de subsidiabele kosten met een maximum van € 12.500. Aanvragen kunnen worden ingediend vanaf 4 mei 2020 tot en met 31 december 2021.

3.7.4 Provincie Drenthe

De ambitie van de provincie Drenthe is om 2050 volledig circulair te zijn en heeft daarom in 2018 de startnotitie '**Roadmap Circulair Drenthe 2050**' opgesteld. Hierbij staan 3 pijlers centraal: de voorbeeldfunctie van de provincie; samenwerking en maatschappelijk

draagvlak creëren; innovatie aanjagen en het faciliteren van circulair ondernemen. De provincie Drenthe neemt hierin zelf een proactieve rol door ook voor de provinciale organisatie als doel te stellen dat circulariteit is gebord in de interne processen, bijvoorbeeld door circulair inkopen. Inhoudelijk focust Drenthe zich op de thema's: maakindustrie / kunststoffen; chemie; bouw; agribusiness en tuinbouw.

3.7.4.1 Algemene programma's en fondsen

Het **MKB Fonds Drenthe** stimuleert namens de provincie Drenthe ondernemers bij het realiseren van groei en innovatie in het bedrijf, voor zowel startups als bestaande bedrijven. Het Fonds biedt advies, begeleiding, coaching en financiering.

Het programma '**Ik ben Drents Ondernemer**' is een initiatief van de provincie Drenthe, in samenwerking met de NOM, het MKB-fonds en de Drentse gemeenten. Het programma ondersteunt mkb ondernemers in de provincie op gebied van starten, groeien, innovatie, export, financiering en vergroening door het organiseren van bijeenkomsten en workshops, het geven van advies en het verstrekken van financiering in de vorm van vouchers. Met de **Subsidie Voucherregeling 'Ik ben Drents Ondernemer 3.0'** kunnen Drentse mkb ondernemers een externe kennisleverancier inhuren die hen met expertise helpt of adviseert op gebied van groei, innovatie of het creëren van een nieuwe afzetmarkt. Ondernemers kunnen de voucher aanvragen van 1 augustus 2019 tot en met 31 december 2021. Er zijn drie soorten vouchers: voucher 1) € 1000 met een eigen bijdrage van € 200; voucher 2) € 2000 met een eigen bijdrage van € 500 of voucher 3) 50% van de subsidiabele kosten met een maximum van € 5000. De voucher kan alleen worden aangevraagd voor activiteiten die zich richten op bepaalde thema's, waaronder circulaire economie, groene chemie, agribusiness, en energie.

Met de subsidieregeling '**Slimme Demonstratiefabrieken**' stimuleert de provincie maakbedrijven die willen investeren in het beter, slimmer, schoner en duurzamer maken van hun productieprocessen. Aanvragen kunnen worden ingediend tussen 1 oktober 2019 en 1 januari 2022 en de subsidie bedraagt 50% van de subsidiabele kosten met een maximum van € 200.000 per bedrijf. Het subsidieplafond voor 2020 is € 317.450.

Met de subsidieregeling '**Toekomstgerichte Landbouw**' stimuleert de provincie agrarische ondernemers op gebied van innovatie, modernisering, verduurzaming en kennisdeling, bijvoorbeeld door het uitvoeren van onderzoeks- of ontwikkelingsprojecten door middel van experimenten of een haalbaarheidsstudie. Aanvragen kunnen worden ingediend tussen 1 januari 2020 en 1 januari 2023, de subsidiabele kosten voor experimenten bedragen 25-45% van de subsidiabele kosten en 50-70% voor haalbaarheidsstudies, met een minimum van € 1000 en maximum van € 40.000.

De subsidieregeling '**Uitvoeringsbijdrage duurzaam presterende melkveehouders Provincie Drenthe**' focust zich op melkveehouders

die een duurzaamheidsplan hebben opgesteld dat betrekking heeft op emissies van fosfaat, stikstof, ammoniak en broeikasgassen door onder andere het sluiten van de kringlopen. De subsidie vergoedt kosten voor advies of bijeenkomsten voor het duurzaamheidsplan. Er is € 375.000 over de periode 1 maart 2019 tot en met 1 januari 2023 en de subsidie bedraagt maximaal € 1500 met een eigen bijdrage van minimaal € 300.

3.7.4.2 Specifieke CE programma's en fondsen

Het **Noordelijk Innovatielab Circulaire Economie (NICE)** is een initiatief van de provincie Drenthe waarin sinds 2016 wordt samengewerkt met Noord-Nederlandse kennisinstellingen en studenten aan circulaire vraagstukken en businesscases van ondernemers. Focus ligt op de thema's Afval & Grondstoffen; Bouw & Infra; Landbouw & Voedsel; Stad & Regio. De nadruk ligt dus op activiteiten in Drenthe, al zijn ze wel actief in het gehele noorden.

De provincie Drenthe en NICE ondersteunen de programma's **Drenthe Bouwt Circulair** en **Drenthe Woont Circulair**. Drenthe Bouwt Circulair stimuleert en ondersteunt ondernemende opdrachtgevers, ontwikkelt proeftuinen voor circulaire gebiedsontwikkeling, geeft workshops en masterclasses over circulair aanbesteden, deelt kennis in een kennisdatabank, koppelt praktijk aan onderwijs en zet een regionale grondstoffenbank voor de bouw op. Drenthe Woont Circulair is een samenwerkingsverband voor woningcorporaties die gezamenlijk een circulaire sociale huurwoning willen ontwikkelen door middel van een proeftuin met 6 projecten en 110 woningen.

Het programma '**Versneller Innovatieve Ambities (VIA)**' wordt uitgevoerd door SNN en staat centraal in het SNN programma Noord-Nederland: op weg naar 100% Circulair! En de Noord-Nederlandse CE samenwerking op gebied van financiering. Het is een programma voor mkb'ers die circulair willen ondernemen en bijdragen een duurzame toekomst. Het gaat om product-, dienst- en procesontwikkeling in het mkb, bijvoorbeeld het ontwerpen of ontwikkelen van een nieuw product of dienst of het anders organiseren van het businessmodel. Er zijn twee soorten regelingen: '**Innoveren VIA ontwikkelingsprojecten**' met een budget van € 4 miljoen, waarbij de subsidie 35-50% bedraagt van de subsidiabele kosten met een maximum van € 100.000; en '**Innoveren VIA organisatie innovatie**' met een budget van € 1 miljoen, waarbij de subsidie 50% bedraagt van de subsidiabele kosten met een maximum van € 12.500. Aanvragen kunnen worden ingediend vanaf 4 mei 2020 tot en met 31 december 2021.

3.7.5 Provincie Overijssel

Overijssel groeit toe naar een circulaire economie in 2050 en vertaalde in 2019 de nationale transitieagenda naar zes Regionale Transitieagenda's (RTA's) voor textiel, biomassa en voedsel, maakindustrie, kunststoffen, infrastructuur en bouw. Hiermee wordt vorm gegeven aan het programma Overijssel circulair in 2050.

In het kader van de RTA's worden diverse netwerken en branche organisaties ondersteund zoals de Ketensamenwerking Texplus en Modint (Textiel), het sluiten van asfalt en betonketens in samenwerking met BouwCirculair, de Ketensamenwerking Eiwit-transitie (The Protein Cluster) en Mineral valley, Community of Practice circulair bouwen (onderdeel "Woonkeuken"). Daarnaast ondersteunt de provincie BOOST, het platform voor Smart Industry en Circulair ondernemen in Oost-Nederland en het Platform Circles voor Oost-Nederland (zie Gelderland). De innovatieloketten Novel-T, Kennispoort en CleanTech regio wijzen bedrijven de weg in financiële ondersteuningsmogelijkheden.

Het provinciaal inkoopbeleid streeft er naar zo duurzaam en circulair mogelijk in te kopen. Circulair inkopen is onderdeel van het Overijsselse inkoop- en aanbestedingsbeleid, als onderdeel van het convenant Maatschappelijk Verantwoord Inkopen (MVI). Dit actieplan geeft richting aan de ambitie om in 2030 10% circulair in te kopen. In 2018/2019 is voor ruim € 6,8 miljoen ingekocht in met name de infrastructuur, sloop van eigen vastgoed, bedrijfsvoering, mobiliteit, natuurbeheer en facilitair (onder andere catering, afvalverwerking, koffie, bedrijfskleding, renovatie tuin, post- en bloem bezorging, papier). De provincie Overijssel is verder betrokken bij de Greendeal duurzaam GWW (grond, weg- en waterbouw), Asphalt-Impuls, Infra Innovatie Netwerk en Launching Customership. In 2018 zijn door de provincie 3 projecten aangemeld bij het ministerie van IenW om ervaring op te doen op het gebied van circulair inkopen.

3.7.5.1 Algemene programma's en fondsen

Vanuit het regionaleolverende fonds **Energie Fonds Overijssel** (€ 250 miljoen, voor energiebesparing en opwekking hernieuwbare (deels bio-) energie) zijn er mogelijkheden voor (achtergestelde) leningen en aandeelhouderschap. Budget 2019 € 50 miljoen, budget 2020 € 35 miljoen.

Het **Innovatiefonds Overijssel** financiert innovatieve ondernemingen in o.a. de maakindustrie, kunststoffen en chemie, gezondheidszorg/life Sciences en crossovers die tot stand komen tussen de sectoren: agro-food, vrijetijdseconomie, energie en bouw. Er is € 42 miljoen beschikbaar voor leningen en participaties. Ondernemers krijgen ondersteuning en financiering via drie innovatieloketten: Novel-T, Kennispoort en CleanTechregio.

Het **Participatiefonds Oost NL** financiert kansrijke innovatieve bedrijven in de provincies Gelderland en Overijssel die actief zijn in regionale of landelijke topsectoren.

POP3

Plattelandsontwikkelingsprogramma, gericht op duurzame en concurrerende agrarische sector en een leefbaar platteland waaraan Europa en de provincie meebetalen. De volgende prioriteiten staan centraal:

- Versterken van innovatie, verduurzaming en concurrentiekracht
- Jonge boeren

- Natuur en landschap
- Verbetering van waterkwaliteit
- LEADER (lokale initiatieven)
 - Leader Noord-Overijssel, plafond € 1.624.784,46 (samengesteld uit € 1.083.189,64 Europese middelen (ELFPO) en € 541.594,82 Provinciale middelen). Indienen tussen 7-1-2019 t/m 31-12-2020.
 - Leader Noordoost Twente, plafond € 580.398,69 (samengesteld uit € 386.932,46 Europese middelen (ELFPO) en € 193.466,23 Provinciale middelen).
 - Leader Salland, steeds € 30-100.000 subsidie per project, plafond € 453.921,87 (samengesteld uit € 302.614,58 Europese middelen (ELFPO) en € 151.307,29 Provinciale middelen).

In 2017 was er budget voor **Logistieke biomassa-projecten**:

Subsidie voor het organiseren, plannen, leiden en uitvoeren van het oogsten en transporteren van biomassa en bio-energie. Ook voor gemeenten en waterschappen.

Subsidie **innovatievouchers Smart industry innovatie**, € 300.000 in 2020, max € 10.000 per bedrijf

OP Oost, het Operationeel Programma Oost – een collectief subsidieprogramma van de provincies Gelderland en Overijssel – heeft betrekking op de activiteiten die worden gefinancierd uit het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling (EFRO). Het doel van OP-Oost is dat bedrijven meer omzet kunnen halen uit nieuwe producten.

In 2018 (indienen t/m 28 februari 2019) waren de budgetten als volgt:

- algemene innovatie Overijssel: € 5,82 miljoen
- koolstofarme innovatie Overijssel: € 2,76 miljoen.

In 2019 is € 35,5 miljoen beschikbaar gesteld voor de ondersteuning van duurzame en innovatieve projecten in Oost-Nederland (provincies Gelderland en Overijssel), verdeeld over

- algemene innovaties in de sectoren Agrofood, Health en HTSM, € 18,1 miljoen
- projecten die bijdragen aan slimme CO₂-reductie, € 17,4 miljoen.

Subsidieaanvragen voor beide onderdelen konden worden ingediend van 16 mei 2019 tot en met 31 oktober 2019 en is verlengd tot en met 31 maart 2020 voor slimme CO₂-reductie en grote R&D-samenwerking.

Ook in de Regionale Innovatie Strategie 2021-2027 komen onderwerpen zoals circulaire economie en eiwittransitie terug, zodat naar verwachting circulaire economie zal terugkomen als criterium in de toekomstige fondsen.

3.7.5.2 Specifieke CE programma's en fondsen

In het Uitvoeringsprogramma Circulaire Economie 2020-2023 waarmee o.a. de uitvoering van de Regionale Transitieagenda's wordt gestimuleerd is een budget van € 5 miljoen opgenomen, aanvullend op de beschikbare middelen uit algemene regelingen

en beleidsbudgetten. In het Uitvoeringsprogramma is inzichtelijk gemaakt dat er uit die andere provinciale budgetten in de periode 2020-2023 – voor zover nu bekend- ca € 4 miljoen wordt bijgedragen aan de uitvoering van de Regionale transitieagenda's. Waaronder € 1,7 miljoen voor circulair textiel in het kader van de Regiodeal Twente.

Ketensamenwerking circulaire kunststoffen

Subsidie beschikbaar voor de uitvoering van kunststofketenprojecten (minimaal 3 partijen) gericht op de ontwikkeling van toepassingen van gerecyclede en bio-based kunststoffen. Plafond is € 250.000 (oktober 2019-mei 2020), max € 50.000 per project.

Subsidie Impuls Circulair bouwen: aanpassingen in onderwijs, R&D en voorbeeldprojecten. Het subsidieplafond voor 2020 is € 600.000,- (waarvan € 100.000,- bestemd is voor aanvragen die in 2019 zijn ingediend).

De provincie Overijssel stelt ook subsidies beschikbaar voor ROC's en hogescholen om circulaire economie op te nemen in het curriculum.

De provincie Overijssel bood in 2019 honderd productiebedrijven de mogelijkheid om deel te nemen aan een CIRCO-track. Tijdens deze driedaagse CIRCO-tracks leren deelnemende bedrijven hoe ze nieuwe producten en diensten circulair kunnen ontwerpen én winstgevend kunnen maken. Oost NL was betrokken bij het werven van de 100 bedrijven en verzorgt de follow-up om de bedrijven te helpen met de vervolgstappen.

Overijssel betaalde ook mee aan het programma Circles, samen met Gelderland vulden zij het EU budget van een € 0,5 miljoen aan tot € 1 miljoen. Zie verder de beschrijving bij Gelderland.

3.7.6 Provincie Gelderland

Gedeputeerde Staten kiest voor een brede provinciale aanpak gericht op bedrijven die werken met de grootste grondstofstromen in agrofood, bouw & infra, industrie, consument & afval.

Hierbij gaat het om een gecombineerde aanpak via de wegen-infrastructuur, de inzet van innovatiemiddelen, circulaire woningbouw, kringlooplandbouw en vergunningverlening. De provincie stimuleert bedrijven om substantieel te gaan besparen op grondstoffen en CO₂. Op deze manier draagt de provincie Gelderland actief bij aan de landelijke reductie van 50% primaire grondstoffen in 2030.

In de periode 2017-2019 heeft de provincie vanuit het uitvoeringsprogramma circulaire economie zo'n 60 projecten ondersteund. De projecten hebben betrekking op drie actielijnen te weten: 1) zelf het goede voorbeeld geven vanuit infra en bouw, 2) werken aan een slimme en circulaire industrie en 3) biobased toepassingen in mest, natuurvezels en eiwitten. In de huidige bestuursperiode is de focus opnieuw bepaald op met name de grotere grondstofstromen in bouw&infra, agrofood, industrie en afvalsector. Met deze nieuwe

focus wil de provincie impact veroorzaken en substantieel bijdragen aan de landelijke doelstelling van 50% reductie in 2030.

Er is een breed financieel instrumentarium: van innovatievouchers, subsidies, tenders tot en met ruime revolverende middelen en procesondersteuning bij innovatietrajecten. Subsidies zijn met name beschikbaar via EFRO en Interreg-regelingen. Dan gaat het over tientallen miljoenen euro's voor de periode 2014-2020 (<https://www.op-oost.eu/bestanden/Documenten/OP-Oost/Aanvragen/01-10-2020%20plafondbestandnwst.pdf>).

3.7.6.1 Algemene programma's en fondsen

Het **Innovatie- en Energiefonds Gelderland (IEG)** financiert innovatieve projecten van Gelderse mkb-bedrijven die hoofdzakelijk actief zijn op de gebieden Food, Life Sciences & Health, Energie- en Milieutechnologie, Maakindustrie, Circulaire economie en Smart Industry. Het fonds van circa € 100 miljoen, biedt mogelijkheden voor (achtergestelde) leningen en aandeelhouder-schap. Uit de evaluatie van het IEG bleek dat in 2017 13% van de ondersteunde bedrijven aangeeft dat zij een bijdrage leveren aan de circulaire economie. IEG wordt Uitgevoerd door Oost NL, dat de regionale economie versterkt en ondernemers in Oost-Nederland sneller laat innoveren, investeren en internationaliseren. Oost NL stelt kennis, kunde en netwerk beschikbaar en is actief in de topsectoren Food, Energy, Health en Tech.

Het **Participatiefonds Oost NL** financiert kansrijke innovatieve bedrijven in de provincies Gelderland en Overijssel die actief zijn in regionale of landelijke topsectoren. Uitgevoerd door Oost NL.

Groeiversneller, voucher van max € 10.000 voor Gelderse MKB-bedrijven met groeipotentie qua werkgelegenheid die werken aan maatschappelijke uitdagingen zoals bijv. Circulaire economie. Met de vouchers kan kennis ingehuurd worden. Via Oost NL. Tussen 2017 en 2019 zijn 632 vouchers toegekend, waarvan er 10% betrekking hadden op de CE.

Gelderse bedrijven kunnen een **BOOST Smart Industry voucher** aanvragen om een (zelf gekozen) externe expert inhuren om hun bedrijf, bedrijfsprocessen en/of producten te digitaliseren. De voucher bedraagt maximaal 50% van de kosten met een maximum van € 10.000,-. BOOST is het platform voor Smart Industry en Circulair ondernemen in Oost-Nederland en wordt gefinancierd door de provincies Gelderland en Overijssel.

Lokale hernieuwbare energieprojecten, o.a. voor energie uit biomassa. Plafond € 750.000, 2020.

Cofinanciering Europese thematische fondsen: de helft van de eigen bijdrage aan projecten die aangevraagd worden bij Europese programma's zoals Horizon 2020, LIFE, Interreg B en Connecting Europe Facility kan vergoed worden door de provincie, als het voldoet aan een provinciale doel uit de omgevingsvisie, waar

Circulaire Economie er één van is. Maximaal € 150.000 per project, plafond in 2020 is € 500.000.

De provincie had in 2018 i.s.m. BOOST (het platform voor Smart Industry en Circulair ondernemen in Oost-Nederland) een **Tenderregeling Slimme en Schone Demonstratiefabrieken** (€ 1 miljoen) op het raakvlak van slimme maakindustrie en circulaire economie. Zeven Gelderse bedrijven hebben een provinciale bijdrage gekregen om hun nieuwbouw extra slim en circulair te maken en hun innovaties ook te demonstreren aan hun omgeving.

Daarnaast zijn verschillende bedrijven uit het BOOST netwerk en hun toeleveranciers aan de slag gegaan met circulair productontwerp, nieuwe business modellen en concrete stappen op het gebied van circulariteit in de vorm van 3-daagse CIRCO tracks.

OP Oost, het Operationeel Programma Oost – een collectief subsidieprogramma van de provincies Gelderland en Overijssel – heeft betrekking op de activiteiten die worden gefinancierd uit het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling (EFRO). Het doel van OP-Oost is dat bedrijven meer omzet kunnen halen uit nieuwe producten.

In 2018 (indienen t/m 28 februari 2019) waren de budgetten als volgt:

- algemene innovatie Gelderland: € 8,45 miljoen

In 2019 is € 35,5 miljoen beschikbaar gesteld voor de ondersteuning van duurzame en innovatieve projecten in Oost-Nederland (provincies Gelderland en Overijssel), verdeeld over

- algemene innovaties in de sectoren Agrofood, Health en HTSM, € 18,1 miljoen
- projecten die bijdragen aan slimme CO₂-reductie, € 17,4 miljoen.

Subsidieaanvragen voor beide onderdelen kunnen worden ingediend van 16 mei 2019 tot en met 31 oktober 2019 en is verlengd tot en met 31 maart 2020 voor slimme CO₂-reductie en grote R&D-samenwerking.

Vanuit het POP3 programma gaan de volgende onderdelen o.a. over versterking van de circulaire economie:

- **LEADER Achterhoek**, budget € 2.864.000 in 2020, in 2019 was het € 1.500.000. De LEADER_subsidie bestaat voor de helft uit middelen uit het Europees Landbouwfonds voor Plattelandsontwikkeling (ELFPO), de andere helft komt uit middelen van gemeente waar het project plaatsvindt. De provincie beoordeelt de aanvraag alleen, maar subsidieert zelf dus niet.
- Fysieke Investerings voor innovatie en modernisering agrarische ondernemingen – **Stallen van de toekomst Gelderland**. Hierin is circulaire economie ook een aandachtspunt. Budget in 2019 € 2.200.000,- waarvan € 1.100.000,- bestaat uit middelen van het Europees Landbouwfonds voor Plattelandsontwikkeling en € 1.100.000,- uit provinciale middelen.

- **Subsidieregeling Innovatieve Concepten, 2019** Het subsidieplafond bedraagt € 1.250.000,- waarvan € 625.000,- bestaat uit ELFPO-middelen en € 625.000,- uit provinciale middelen. Circulariteit is enigszins een criterium bij de beoordeling van samenwerkingsverbanden gericht op duurzame landbouw.

3.7.6.2 Specifieke CE programma's en fondsen

Sinds april 2016 loopt het door de provincies Gelderland en Overijssel gefinancierde EFRO programma **CIRCLES** gericht op bewustwording en activatie van het MKB in Oost-Nederland. Een elftal kennisinstellingen, regio's en bedrijven-verenigingen en milieufederaties in Oost-Nederland werkt onder aanvoering van VNO-NCW Midden en stichting Kiemt samen in een platform om bedrijven een stap verder te helpen in hun circulaire ambities. Dit gebeurt via het organiseren van bijeenkomsten, netwerkontwikkeling, bedrijfsadviesing en het verbinden van partijen. Ook worden in samenwerking met onderwijs Challenges georganiseerd, nieuwe circulaire business modellen ontwikkeld en belemmeringen opgelost. Het programma CIRCLES loopt tot halverwege 2019 en heeft dan geresulteerd in: 65 bijeenkomsten met 4.200 aanwezigen (voornamelijk MKB), 146 bedrijven actief zijn ondersteund, 180 overstijgende matches zijn gemaakt, 120 bedrijven zijn doorverwezen naar kennis-partners, 60 samenwerkingsverbanden tot stand zijn gebracht en 35 business modellen zijn gevormd. Circles is voor de helft betaald door de EU (5 ton), de andere helft is door de provincies Gelderland en Overijssel samen betaald (5 ton).

Het Circles programma heeft inmiddels een opvolger gekregen in de vorm van de **CE-Impuls**. In dit programma, met looptijd tot 1-1-2021, werken stichting Kiemt, VNO-NCW, Saxion en HAN samen aan circulaire business modellen voor het mkb. De provincie Gelderland draag hier € 450.000 aan bij. Naast business development en het opzetten van ketenprojecten worden ondernemers ondersteund die aanlopen tegen de (afval-)wetgeving.

Het provinciale budget specifiek voor CE innovaties bedraagt € 1 miljoen op jaarbasis. Voor 2020 is het voornemens om hiervoor een speciale CE tender uit te schrijven voor innovatieve bedrijven die substantieel besparen op grondstoffen en de uitstoot van CO₂ en stikstof. Naast dit specifieke innovatiebudget investeert de provincie ook steeds meer vanuit landbouw-, woon- en infrabeleid in de circulaire toepassingen en producten.

Elektrische deelauto's, in 2020 totaal € 850.000, € 5000 per auto, 2-10 auto's per aanvraag. Vanwege het autodelen valt dit onder CE. In 2019 zijn er door deze regeling 51 elektrische deelauto's bijgekomen (€ 255.000 subsidie).

3.7.7 Kansen voor West II

Kansen voor West II is het samenwerkingsverband van de Provincies Zuid-Holland, Noord-Holland, Flevoland, Utrecht en de steden Amsterdam, Den Haag, Rotterdam en Utrecht. In dit programma wordt ingezet op innovatie, de overgang naar een

koolstofarme economie en duurzame stedelijke ontwikkeling. Het programma wordt voor een groot deel gefinancierd door EFRO geld. De EU heeft voor de programmaperiode 2014-2020 € 510 miljoen beschikbaar gesteld aan de EFRO-programma's in Nederland. De EFRO bijdrage aan Kansen voor West II is € 182 miljoen, en met de Nederlandse nationale en regionale bijdragen (publiek en privaot) komt het totaal op € 464 miljoen tussen 2014-2020. Van het EFRO Europa geld is € 113 miljoen voor innovatie, € 36 miljoen voor koolstofarme economie en € 33 miljoen voor duurzame stedelijke ontwikkeling. Met dit geld worden in de vier provincies onder andere projecten op gebied van CE en BBE gefinancierd. Via het programma Kansen voor West II zelf worden ook verschillende subsidies uitgevoerd, eveneens subsidies die gericht zijn op CE/BBE.

Kansen voor West II liep van 2014-2020. Het programma is nu uitgeput. Het is nog niet duidelijk wanneer Kansen voor West III beschikbaar komt.

3.7.8 Provincie Utrecht

De ambitie is om de provincie Utrecht in 2050 circulaire topregio van Nederland te maken. De focusgebieden zijn afvalvrije gebieden, biobased economy, bouw & demontage, opkomende aandachtsgebieden.

De U10, een netwerk van tien Utrechtse gemeenten hebben in december 2015 een verkenning 'Op weg naar Cirkelregio Utrecht' uitgevoerd in afstemming met de regionale partners Economic Board Utrecht (EBU), Utrecht Sustainability Institute (USI), Natuur-en Milieufederatie Utrecht (NMU) en het Ministerie van Infrastructuur en Milieu (IenM).

Het instituut in transitie management DRIFT bracht in 2018 de toekomstbeelden van een circulaire topregio in beeld en gaf samen met regionale koplopers aan hoe deze toekomst gerealiseerd kan worden. In de publicatie 'de Nieuwe Utrechtse Stijl' is het toekomstbeeld verwoord in vijf leidende principes:

- De waarde van grondstoffen wordt keer op keer volledig benut
- Activiteiten hebben een positieve impact op mens en milieu
- Energie komt uit hernieuwbare bronnen
- De schaal van kringlopen is zo klein als kan en zo groot als moet
- Producten en andere ontwerpen zijn flexibel, repareerbaar, aanpasbaar en modulair.

In de regio Utrecht zijn verdiepende studies gedaan op het gebied van de circulaire bouwketen (Metabolic) en materiaal gedreven opdrachtgeverschap (Cistain, i.o.v. EBU). Speerpunten in de regio Utrecht zijn:

- Circulair bouwen en slopen
- Circulair (her)inrichten van interieurs van gebouwen
- Hoogwaardige verwerking van biomassa
- Hoogwaardige verwerking van luiers en incontinentiematerialen

Met het Servicepunt Utrecht Circulaire Topregio ondersteunt de provincie Utrecht in samenwerking met de Alliantie Cirkelregio Utrecht ondernemers, (groepen) particulieren en lokale overheden die willen bijdragen aan de overgang naar een circulaire economie. Het Servicepunt geeft informatie, verwijst naar netwerkpartners met de juiste kennis en expertise of geeft gerichte adviezen voor het opstarten van een nieuw initiatief of als bedrijven hun activiteiten meer circulair willen maken.

De provincie geeft zelf het goede voorbeeld door circulair in te kopen. Als een van de eersten sloot zij zich aan bij de Green Deal circulair inkopen. Voor 2020 was het doel om minimaal tien procent van het totale inkoopbudget circulair in te kopen, een streven dat inmiddels bij de Rijksoverheid navolging heeft gekregen.

3.7.8.1 Algemene programma's en fondsen

Het **Energiefonds Utrecht** verstrekt leningen voor energieprojecten. Hieronder vallen ook circulaire projecten, zoals energievoorziening met biomassa. Het plafond voor kredieten bedraagt € 21 miljoen. Het fonds is een initiatief van de gemeente Utrecht uit 2013. In 2017 sloot de provincie zich aan bij het fonds en staat zij garant voor een extra fondsvermogen ingebracht door de Bank Nederlandse Gemeenten (BNG).

In de Economic Board Utrecht (EBU) werken de provincie, het bedrijfsleven, kennisinstellingen en andere overheden samen om zo de economische concurrentiepositie van de regio Utrecht te verbeteren. De EBU beheert verschillende regionale investeringsfondsen:

Subsidie voor stimuleren economie en innovatie

Bedrijven, kennisinstellingen en andere overheden kunnen subsidie aanvragen voor activiteiten die gericht zijn op het stimuleren van kenniseconomie en innovatie. De activiteiten moeten in samenwerking of in overleg met de Economic Board Utrecht (EBU) zijn ontwikkeld en passen bij de doelstellingen:

- gezond leven;
- groene economie (waar ook circulaire economie onder genoemd wordt) en
- dienstinnovatie en slimme toepassing van technologie.

Het subsidieplafond bedroeg in totaal € 10 miljoen in 2016, € 9 miljoen in 2017, € 10 miljoen in 2018, € 9,1 miljoen in 2019 en € 2,97 miljoen in 2020 voor het totale pakket aan regelingen die de EBU beheert, waaronder naast losse projecten die voldoen aan bovenstaande doelstellingen ook de MIT, het Groen, Gezond, Slim fonds, Nul op de Meter Marktintroductie Fonds (vanaf 2019 veranderd in Duurzame Warmtemarkt introductiefonds) en subsidie voor kennisevenementen.

Met het aflopen van de Strategische Agenda 2013-2020 van de EBU, loopt ook de huidige Uitvoeringsverordening af. Met de start van de nieuwe Regionale Ontwikkelmaatschappij (ROM) zal ander instrumentarium beschikbaar komen voor het regionale innovatieve MKB. Vandaar de daling in budget in 2020 bij de EBU.

Groen, Gezond, Slim Fonds

De EBU kan tot 25% bijdragen aan de financiering van MKB-ers in de vorm van een lening van minimaal € 25.000 en maximaal € 100.000 per bedrijf als de rest van de financieringsvraag via een crowdfunding platform wordt opgehaald. O.a. voor circulaire economie.

Plafond bedroeg € 1 miljoen in 2015/2016, € 1,5 miljoen in 2017, € 1 miljoen in 2019. Het fonds is gestopt in 2020.

Met de komst van de ROM zal een nieuw financieringsinstrumentarium voor bedrijven beschikbaar komen dat de mogelijkheid van de Groen-Gezond, Slim-leningenoverbodig maakt, volgens de toelichting in het besluit van GS uit 2020.

Vanaf 2020 is de ROM Utrecht actief. Zij beheren 2 fondsen: het ROM Investeringsfonds (revolverend en gericht op bedrijven in de doorgroefase van hun ontwikkeling (TRL 6-9) en het POC (Proof of Concept)-fonds dat zich zal richten op bedrijven in een vroegere fase (TRL 4-6). Het startkapitaal van het ROM investeringsfonds is € 21,5 miljoen, waar de provincie Utrecht en het ministerie van EZK ieder € 8 miljoen aan zullen bijdragen, de rest komt van de gemeenten Utrecht, Amersfoort en Hilversum. Het doelkapitaal is € 50 miljoen. Naar verwachting zal het beoogde fondsvermogen voldoende zijn om de ontwikkelingen van het regionale bedrijfsleven de komende 5 jaar te kunnen financieren. Dit betekent dat er jaarlijks ca. € 10 miljoen uit het fonds beschikbaar is voor investeringen in bedrijven.

Hiernaast krijgt het Fonds bij oprichting de beschikking over de inbreng van het zogenaamde HUL (Healthy Urban Living)

Accelerator fonds van de EBU. Dit fonds draagt haar EFRO Kansen voor West -beschikking en verkregen cofinanciering over, gezamenlijk groot € 5,5 miljoen. Onbekend is of dit fonds gebruikt kan worden voor circulaire initiatieven.

De ROM levert een relevante bijdrage aan de economische structuurversterking door het ondersteunen van het innovatief MKB dat door haar groei en ontwikkeling bijdraagt aan de maatschappelijke opgaven uit de Regionale Economische Agenda (REA). De ROM start met een duidelijk en herkenbare opdracht en focus op de clusters:

- Gezondheid, voeding en life-sciences
- Circulaire economie, energietransitie en water
- ICT, creatieve industrie en Media

In totaal is er voor **POP3**, het Plattelandsontwikkelingsprogramma € 39.722.000 beschikbaar tussen 2014-2020 aan EU-budget vanuit het Europees Landbouw Fonds voor Plattelandsontwikkeling (ELFPO), waar vanuit de provincie € 21.518.000 aan cofinanciering tegenover staat vanuit het provinciale Meerjarenprogramma Agenda Vitaal Platteland (AVP). De onderdelen van POP3 in Utrecht waar circulaire economie één van de onderwerpen is zijn in onderstaande tabel met budget vermeld. Dat wil natuurlijk niet zeggen dat die budgetten geheel voor circulaire economie gebruikt zijn. Dat ligt aan de aard van de ingediende projecten.

POP 3 onderdeel	CE aspect	ELFPO EU	AVP UTR	Totaal
Samenwerking voor innovatie EIP	focus op bevorderen van geringer grondstoffengebruik en een gesloten kringloop	196.000	196.000	392.000
Fysieke investeringen voor innovatie en modernisering van agrarische ondernemingen	o.a. kringlooplanbouw	2.679.000	2.679.000	5.358.000
Regeling LEADER Lopende Kosten	nee			
LEADER Utrecht-Oost	nee			
Samenwerking voor innovaties	o.a. geringer grondstoffengebruik en een gesloten kringloop	640.000	640.000	1.280.000
Trainingen, workshops, ondernemerscoaching en demonstraties	focus op bevorderen van geringer grondstoffengebruik en een gesloten kringloop	987.000	987.000	1.974.000
LEADER Weidse Veenweiden	o.a. eigen ketens en kringlopen: hoe komen we tot een meer circulaire economie	1.625.000	1.925.000	3.550.000
Regeling Jonge Landbouwers	o.a. mestvergister, warmte kracht op biomassa, precisielandbouw	1.070.000	1.070.000	2.140.000
Kavelruil en landbouwstructuurverbetering	nee			
Niet productieve investeringen Natura 2000 gebied Oostelijke Vechtplassen Utrecht	nee			
Niet productieve investeringen water	nee			
Niet productieve investeringen water modulatieoelen	nee			

POP 3 onderdeel	CE aspect	ELFPO EU	AVP UTR	Totaal
Subsidie voor welzijnsvriendelijke stalvloeren	nee			
TOTAAL voor onderdelen met CE-aspect		7.197.000	7.497.000	14.694.000
Totaal budget alle onderwerpen		39.722.000	21.518.000	61.240.000

Kansen voor West (EFRO): De EU stopt € 191 miljoen in het Operationeel Programma OP West (grondgebied van de provincies Noord-Holland, Zuid-Holland, Flevoland en Utrecht). De nationale en regionale overheden én private partijen zetten daar nog eens € 291 miljoen tegenover aan co-financiering, zodat er € 482 miljoen beschikbaar is. Binnen de prioritaire as 1 van het operationeel programma Kansen voor West II 2014–2020: Versterken van onderzoek, technologische ontwikkeling en innovatie was er € 8.748.152 beschikbaar, bedoeld voor projecten binnen het programmadeel West-Regio die passen binnen het vigerende regionale beleid van (de provincie) Utrecht. Dit is al grotendeels vergeven. Binnen de prioritaire as 2 van het Operationeel Programma Kansen voor West II 2014–2020: Ondersteuning van de omschakeling naar een koolstofarme economie was € 2.187.038 beschikbaar, bedoeld voor projecten binnen het programmadeel West-Regio die passen binnen het vigerende regionale beleid van (de provincie) Utrecht. Dit budget is al op.

Ontwikkelingsmaatschappij Utrecht (OMU)

OMU is de financiële partner voor partijen die zich richten op de transformatie of herstructurering van werklocaties, bedrijfsobjecten en kantoorgebouwen, om zo nieuwe efficiënte en duurzame mogelijkheden te scheppen voor bestaand vastgoed. Er is een revolverend fonds van € 15 miljoen beschikbaar voor participaties en financiering. Soms is dat in een circulair project, zoals Circulair betonpuin Kobaltweg Utrecht (hergebruik van grondstoffen op dezelfde locatie, door bedrijven die alle gevestigd zijn op het bedrijventerrein Lage Weide).

3.7.9 Provincie Flevoland

De ambitie van de provincie Flevoland is om in 2030 dé grondstofleverancier voor de circulaire economie te zijn. CE is dan ook één van de 7 thema's uit de **Omgevingsvisie FlevolandStraks**. De focus ligt hierbij op groene grondstoffen; en gebruikte materialen. In de uitwerking komt dit neer op: samenwerken en leren binnen de ketens; een passend economisch en juridisch instrumentarium voor versnelling en innovatie met ruimte voor nieuwe initiatieven; provinciale programma's en activiteiten; en het geven van het goede voorbeeld door bijvoorbeeld inkoop en aanbesteding.

Op regionaal niveau werken de provincie Flevoland en de provincie Noord-Holland samen in de **Metropoolregio Amsterdam (MRA)**. Onder het thema Duurzaamheid is in de MRA een ontwikkelvisie Circulaire Economie opgesteld, waarbij wordt ingezet op samenwerking op verschillende grondstoffenstromen (luiers, textiel,

biomassa, e-waste, kunststof, bouw en bedrijfsafval), het opstellen van een Roadmap Circulair Inkopen en Opdrachtgeverschap en het werken aan belemmerende wet- en regelgeving en monitoring.

De Floriade (wereldtuinbouwtentoonstelling) zal in 2022 in Almere plaatsvinden. Dit biedt economische kansen voor Flevoland. Onder het programma **Floriade Werkt!** Stimuleert de provincie Flevoland kennisontwikkeling en innovaties op het thema 'Growing Green Cities' en 'Nature Based Solutions'. Met de **challenge 'Bodem, voedselketen en gezondheid'** en de **challenge 'Eet als een Pionier'** worden ondernemers uitgedaagd om innovaties op het gebied van duurzame voedselvoorziening te stimuleren. Via het programma **Growing Green Proteins** worden via verschillende pilots als 'plantaardige eiwitten voor food' en 'paddenstoeleenteelt op reststromen' de economische kansen en uitdagingen van plantaardige eiwitten onderzocht en op de kaart gezet. Het Floriade expo terrein zal een living lab zijn voor technologieën voor energie, water, afval, voedsel en mobiliteit. Via bijvoorbeeld het programma **Circulaire bruggen** van de Bruggencampus Flevoland-Floriade worden de mogelijkheden verkend om bruggen circulair te ontwerpen en te bouwen.

3.7.9.1 Algemene programma's en fondsen

Horizon is de regionale ontwikkelingsmaatschappij van Flevoland die ondernemers met financiering op weg helpt om te groeien en te innoveren. Horizon beheert de **subsidie voucherregeling ondernemerschap**. Deze voucherregeling is bedoeld om duurzame economische groei te stimuleren en kent 3 types: kennis & expertise, persoonlijke ontwikkeling en bedrijfsscholingscan. Het subsidieplafond bedraagt € 2,2 miljoen, en het is alleen mogelijk om kosten van derde partijen die worden ingezet voor extern advies vergoed te krijgen. De hoogte van de voucher is 50% van de subsidiabele kosten, met een maximum van € 5000 of € 15.000 (afhankelijk van type voucher).

Daarnaast beheert Horizon verschillende fondsen. Het **TMI Proof of Concept (POC) fonds** is bedoeld om innovatie (TRL 6,7) concept ideeën te toetsen op marktpotentieel. Via EFRO, de Rijksoverheid en de provincie is € 13,3 miljoen beschikbaar (volledig uitgeput) en de leningen bedragen tussen de € 50.000 en € 400.000. Het **Technofonds Flevoland** investeert in innovatieve technostarters in bijvoorbeeld ICT sector, life-science en in de medische- en biotechnologie en in bedrijven die zich bezighouden met innovatieve processen, producten of technieken. Het **MKB Fonds Flevoland** helpt ondernemers aan risicokapitaal om zo te kunnen

doorgroeien, eerst met een maximum van € 300.000, dat later kan worden opgehoogd naar € 500.000.

Via kansen voor West II is de **stimuleringsregeling voor Biobased Industries** bedoeld voor innovatieve projecten gericht op industriële biotechnologie en biobased industrie met een deelplafond van € 451.705. Er kunnen verschillende vouchers worden aangevraagd, die 50-100% van de subsidiabele kosten vergoeden met een maximum bijdrage van € 15.000-€ 50.000. De **stimuleringsregeling Smart Industry Fieldlabs** richt zich op nieuwe productietechnologieën in de (maak)industrie waarbij proces- of productinnovatie plaatsvindt. Er zijn twee soorten vouchers: de inventarisatievoucher en de haalbaarheidsvoucher.

3.7.9.2 Specifieke CE programma's en fondsen

In het **Platform Circulair Flevoland** werken provincie, gemeenten, kennisinstellingen en ondernemers samen om nieuwe circulaire ketens te vormen en kennis uit te wisselen. Doel is het stimuleren van ondernemers om circulaire producten te maken of om grondstoffen te leveren voor de circulaire economie. Daarom ondersteunt de provincie beginnende circulaire ketens, waarbij door de samenwerking tussen grondstoffenleverancier, verwerker en een afnemer van het eindproduct een keten gevormd kan worden. Deze circulaire ketens krijgen ondersteuning in de vorm van ketenmanagers. De provincie Flevoland investeert € 800.000.

Met het programma **Het Goede Voorbeeld** dat is gestart in 2018 laat de provincie zien zelf ook graag actief een bijdrage te leveren aan de transitie naar een circulaire economie. In dit programma wordt er onderzocht naar wat de provincie zelf kan doen om bij te dragen aan de transitie, bijvoorbeeld afval loos en energieneutraal werken, en met welke acties de provinciale organisatie kan bijdragen aan de CE strategie uit de omgevingsvisie.

3.7.10 Provincie Noord-Holland

De ambitie van de provincie Noord-Holland is om in 2050 volledig circulair te zijn. De provincie focust hierbij op 7 sporen: innovatie & ondernemerschap; ketenvorming; productie schone grondstoffen; ruimte; regelgeving; en kennis delen en verbinden – en 4 stromen: mineralen in de bouwsector; biomassa en voedsel; plastic verpakkingsmateriaal; en textiel. De provincie heeft hiervoor een **Ontwikkelingsperspectief Circulaire Economie en Actieagenda Circulaire Economie opgesteld**.

Op regionaal niveau werken de provincie Flevoland en de provincie Noord-Holland samen in de **Metropoolregio Amsterdam (MRA)**. Onder het thema Duurzaamheid is in de MRA een ontwikkelvisie Circulaire Economie opgesteld, waarbij wordt ingezet op samenwerking op verschillende grondstoffenstromen (luiers, textiel, biomassa, e-waste, kunststof, bouw en bedrijfsafval), het opstellen van een Roadmap Circulair Inkopen en Opdrachtgeverschap en het werken aan belemmerende wet- en regelgeving en monitoring. De provincie Noord-Holland is ook partner in het **Amsterdam Smart City Netwerk** – een innovatie platform voor overheden, bedrijven, kennisinstellingen en burgers voor de stad van de toekomst, met Circulaire Stad als één van de thema's, en de **Amsterdam Economic Board** – een samenwerkingsverband tussen overheden, bedrijven en kennisinstellingen voor een slimme, groene en gezonde MRA, waarbij circulaire economie één van de 6 uitdagingen is.

3.7.10.1 Algemene programma's en fondsen

De provincie Noord-Holland organiseert en ondersteunt diverse trainingen, workshops, programma's en fondsen rondom de transitie naar een circulaire economie. Sommige programma's en fondsen zijn meer algemeen, maar hebben ook raakvlakken met CE, anderen zijn specifiek gericht op CE.

Uw wilt met circulaire economie:	Kennis en tools	Product, dienst en businessmodel-combinatie	Driedaagse workshop	
	Uitwerken idee	In eigen bedrijf	Drie maanden programma	
		In huis bij provincie	Vier maanden programma	
	Verbeterd verdienmodel	Venueerden van reststromen, nieuwe partners	Verkennen kansen	
	Financieringsvraag	Begeleiding naar financiering	Advies en opleiding	
		Ontwikkelkosten "proof of concept"	Lening	
		Financiering	Participatie of lening	
		Verbeteren innovatiekracht, omzet en werkgelegenheid in acht topsectoren	Subsidie	

Bron: https://www.noord-holland.nl/Onderwerpen/Economie_Werk/Circulaire_economie/Publicaties/Programma_s_Circulaire_economie_najaar_2019.pdf

GO!NH is een 3 maanden innovatie en accelerator programma waarin mkb ondernemers en startups trainingen, tools en professionele ondersteuning krijgen van experts over het valideren en het in de markt zetten van nieuwe producten en/of diensten.

In 2018 en 2019 stond in de eerste helft van beide jaren het thema duurzame mobiliteit centraal, en in de tweede helft ging het om het thema circulaire economie. 2020 richt zich op duurzame innovatie. Daarnaast worden de thema's aangevuld met additionele regionale en industrie challenges (bijv. maakindustrie, energie en ruimte, en natuurinclusieve landbouw). De provincie Noord-Holland werkt in dit programma samen met Innomics en verschillende andere partners.

Het **Startup in Residence programma** is een 4 maanden samenwerkingsprogramma tussen startups en de overheid. De provincie selecteert ieder jaar 6 startups om samen met de overheid te werken aan verschillende provinciale opgaven om zo innovatie te stimuleren. Startups kunnen inschrijven op verschillende vraagstukken, waaronder CE gerelateerde vraagstukken. De provincie biedt gedurende deze 4 maanden coaching, werkplekken en expertise.

Het **Programma Investeringsgereed Innovatief MKB (PIM) Noord-Holland** helpt mkb ondernemers met financieringsvraagstukken op gebied van innovatieve en duurzame plannen, door het geven van advies en inzichten in financieringsmogelijkheden, en het organiseren van workshops, masterclasses en voorlichtingsbijeenkomsten.

Het **Innovatiefonds Noord-Holland** is bedoeld om innovatieve startups en mkb'ers leningen te verstrekken om innovatie ideeën uit te werken tot een proof-of-concept.

Het **Participatiefonds Duurzame Economie** biedt financiering voor ondernemers en projecten die zich richten op de energietransitie, circulaire economie en duurzame mobiliteit. Bij circulaire economie gaat het hier bijvoorbeeld om de reductie van het gebruik van grondstoffen, toepassing van alternatieve grondstoffen en ketenoptimalisatie. Er is € 85 miljoen beschikbaar.

Het **Ontwikkelingsbedrijf Noord-Holland Noord (NHN)** is een uitvoeringsorganisatie van de provincie Noord-Holland en gemeenten in Noord-Holland Noord, en richt zich onder andere op de thema's Agri&Food; Water; Energie (o.a. biomassa vergisting); en leisure.

In 2016 is een **Subsidieregeling Duurzame Zeehavens** opgesteld voor projecten in de zeehavens van het Noordzeekanaalgebied en Den Helder, ook over circulaire economie. Het subsidieplafond van de totale regeling bedroeg € 4.470.000, waarvan € 1.185.000 voor activiteiten met betrekking tot het stimuleren van de circulaire economie. De subsidie bedroeg 30%-50% van de subsidiabele kosten, met een maximum van € 50.000 voor haalbaarheidsonderzoek of € 500.000 voor fysieke maatregelen. De subsidieaanvraag moest minimaal € 5000 bedragen. In totaal zijn er 12 projecten toegekend, samen goed voor € 3,3 subsidie en € 14,5 miljoen

investeringen van de initiatiefnemers. Onder meer voor een installatie voor het terugwinnen van fosfaat en een installatie voor de verwerking van restladingen van tankschepen.

Het **Waddenfonds** investeert in initiatieven en projecten op gebied van ecologie en duurzame economische ontwikkeling in het Waddengebied van de drie waddenprovincies Groningen, Fryslân en Noord-Holland. Aanvragen kunnen worden ingediend tot en met 2026 en er is in totaal € 560 miljoen beschikbaar.

Via kansen voor West II is de **stimuleringsregeling voor Biobased Industries** bedoeld voor innovatieve projecten gericht op industriële biotechnologie en biobased industrie met een deelplafond van € 451.705. Er kunnen verschillende vouchers worden aangevraagd, die 50-100% van de subsidiabele kosten vergoeden met een maximum bijdrage van € 15.000-€ 50.000. De **stimuleringsregeling Smart Industry Fieldlabs** richt zich op nieuwe productietechnologieën in de (maak)industrie waarbij proces- of productinnovatie plaatsvindt. Er zijn twee soorten vouchers: de inventarisatievoucher en de haalbaarheidsvoucher.

3.7.10.2 Specifieke CE programma's en fondsen

CIRCO is een 3-daags programma waarin mkb ondernemers, de agro sector of startups aan de slag gaan met circulair ondernemen en waarin zij leren nieuwe circulaire producten, diensten en businessmodellen te ontwikkelen. De ondernemers maken in de Circulaire Business Design Track een concreet plan om aan de slag te gaan met innovatieve ideeën, hun circulaire ambities te realiseren en toekomstbestendig te worden. De provincie Noord-Holland organiseert dit programma jaarlijks meerdere malen in samenwerking met ClickNL. Er is een Circulaire Business Track Agro (o.a. over kringlooplandbouw, beter bodemgebruik, minder kunstmest, natuurinclusieve landbouw) en een Circulaire Business Track kunststof en consumentengoederen (o.a. over textiel, meubels, recreatie en verpakkingen).

Met het programma **Icoonketens** stimuleert de provincie het tot stand komen van ketens, het verkennen van kansen voor het verwaarden van reststromen en het benutten van de economische kansen samen met de partners in de keten.

De provincie Noord-Holland werkt samen met de **Impact Hub** om het circulaire ecosysteem in de regio op te bouwen en verder uit te breiden, onder andere door het organiseren van masterclasses en het opzetten van samenwerkingsverbanden.

3.7.11 Provincie Zuid-Holland

De ambitie van de provincie Zuid-Holland is om een bijdrage te leveren aan de grote transitie waar de samenleving momenteel voor staat, waaronder de overgang naar een circulaire economie. Daarom heeft de provincie een '**Circulaire Economie Strategie – Samen versnellen**' opgesteld die in december 2019 werd opgeleverd. Er wordt hierbij ingezet op 5 actielijnen: aanjagen van netwerken en ketensamenwerking, kennis en innovatie

ontwikkelen en delen, actualiseren van beleid en regelgeving, inrichting fysieke leefomgeving en inkoop en aanbesteding. Deze 5 actielijnen komen terug in de 4 thema's waar de provincie op focust: bouw; kunststoffen; biomassa en voedsel; en de maakindustrie. Daarnaast is circulair inkopen een apart aandachtspunt. De provincie sluit hierbij aan op de 5 transitieagenda's die door het Rijk zijn opgesteld. Momenteel wordt er met verschillende stakeholders – gemeenten, bedrijven en kennisinstellingen – gewerkt aan een verdieping op de 4 inhoudelijke thema's. Daarnaast is de provincie medeondertekenaar van het nationaal grondstoffenakkoord 2017 en heeft Zuid-Holland een '**Verkenning van grondstoffenstromen en handelingsperspectieven voor de provincie**' laten uitvoeren, om op basis daarvan een specifiek beleid en uitvoeringsprogramma op te zetten om de doelstellingen op het gebied van CE te kunnen realiseren.

Op regionaal niveau werkt de provincie Zuid-Holland samen met de provincies Zeeland en Noord-Brabant in de **Biobased Delta** voor het stimuleren van de bio-economie. Overheden, bedrijfsleven en kennisinstellingen promoten hiermee de BE/CE en zetten uitwisselingsprogramma's op met andere EU regio's. Met de deelname aan de **Cleantech Delta** promoot de provincie, samen met universiteiten, kennisinstellingen, steden en bedrijven duurzame technologische initiatieven. Als lid van de **Economic Board Zuid-Holland** werkt de provincie samen met de 30 belangrijkste bedrijven, kennisinstellingen en overheden uit de Zuid-Hollandse economie om de economie en het bedrijfsleven toekomstbestendig te maken en te houden, waarbij de transitie naar de circulaire economie een van de onderdelen van de strategie is. Hierbij gaat het met name om de transitie van een fossiele naar een CO₂ neutrale industrie en circulaire waardeketens. Daarnaast is de provincie Zuid-Holland partner in **Groene cirkels** – waarbij wordt samengewerkt met verschillende partijen in een complexe keten aan projecten op de thema's energie; water; grondstoffen; mobiliteit en leefomgeving – en in **Cirkelstad** – het uitvoeringsprogramma voor koplopers in de circulaire bouwsector door hergebruik van materialen bij slopen, renoveren en beheren van gebouwen.

3.7.11.1 Algemene programma's en fondsen

De provincie Zuid-Holland ondersteunt verschillende programma's en fondsen in de regio die aandacht besteden aan CE.

De Regionale ontwikkelingsmaatschappij **InnovationQuarter** ondersteunt ondernemers in ZH op gebied van innoveren, investeren en internationaliseren. Een van de thema's is CE. InnovationQuarter zet hierbij in op gebouwde omgeving, chemie en plastics. InnovationQuarter beheert verschillende fondsen. **IQ Capital** is een fonds van € 80 miljoen voor investeringen in innovatieve bedrijven (start-ups, scale-ups en volwassen mkb). **ENERGIIQ** is het energie-innovatie investeringsfonds dat verschillende financieringsinstrumenten biedt om te investeren in ondernemingen voor het naar de markt brengen van bewezen energie-innovaties die leiden tot CO₂ reductie. De provincie Zuid-Holland heeft hiervoor € 35 miljoen beschikbaar gesteld.

UNIIQ is een investeringsfonds van € 22 miljoen dat starterskapitaal voor ondernemers beschikbaar stelt om unieke innovaties sneller naar de markt te brengen – de zogenaamde proof-of-concept fase.

Het **Startup in Residence programma** is een samenwerkingsprogramma tussen startups en de overheid. Startups worden door de provincie in huis gehaald om samen met de overheid te werken aan verschillende opgaven om zo innovatie te stimuleren. Het programma werd opgezet in 2018 en wordt dit jaar voor de derde keer georganiseerd. Startups kunnen inschrijven op verschillende vraagstukken. Op gebied van CE gaat het onder andere om het circulair benutten van afval (€ 25.000); kringlooplandbouw (€ 25.000-€ 100.000); hoogwaardig gebruik van keukenafval (€ 25.000); de circulair plastic challenge (3x € 50.000); en de circulaire brug.

Met de **subsidie regeling regionale netwerken (Subsidie RNIZ) voor innovatie Zuid-Holland** zet de provincie in op het versterken van regionale netwerken die zijn gericht op innovatie. Deze subsidie kan bijdragen hiermee onder andere bijdragen om circulaire bouwactiviteiten te versnellen. Onder andere Biobased Delta (€ 1.142.980 over 2016-2020), Clean Tech Delta (€ 600.000 over 2016-2019), Cirkelstad (€ 495.715 in 2019), de Noordzeeboerderij en verschillende Greenports worden gesubsidieerd met de deze regeling. De subsidie is maximaal 50% van de subsidiabele kosten, met een minimum bedrag van € 50.000 en een maximum van € 500.000.

Met de **Subsidie regeling planvorming bedrijventerreinen en de Subsidie regeling energie op bedrijventerreinen** stimuleert de provincie duurzame en toekomstbestendige bedrijventerreinen, waarbij zowel energie- als circulaire doelstellingen worden meegenomen. De planvormingssubsidie heeft een plafond van € 500.000 en de subsidie bedraagt maximaal 50%-70% van de subsidiabele kosten, met een minimumbedrag van € 1000 en een maximum bedrag van € 35.000. De energie op bedrijventerreinen regeling heeft een plafond van € 1 miljoen en de subsidie bedraagt maximaal 20% van de subsidiabele kosten met een minimum van € 25.000 en een maximum van € 200.000.

Via kansen voor West II is de **stimuleringsregeling voor Biobased Industries** bedoeld voor innovatieve projecten gericht op industriële biotechnologie en biobased industrie met een deelplafond van € 451.705. Er kunnen verschillende vouchers worden aangevraagd, die 50-100% van de subsidiabele kosten vergoeden met een maximum bijdrage van € 15.000-€ 50.000. De **stimuleringsregeling Smart Industry Fieldlabs** richt zich op nieuwe productietechnologieën in de (maak)industrie waarbij proces- of productinnovatie plaatsvindt. Er zijn twee soorten vouchers: de inventarisatievoucher en de haalbaarheidsvoucher.

Het **Cofinancieringsfonds Holland-Rijnland** is bedoeld om een financiële bijdrage te kunnen leveren aan innovaties en kansen die zich voordoen, bijvoorbeeld vanuit het bedrijfsleven of het

onderwijs. Het is een samenwerkingsverband van 13 Zuid-Hollandse gemeenten in de Holland-Rijnland regio en heeft een budget van € 300.000 beschikbaar.

Onder het POP3 programma **LEADER voor de regio Holland-Rijnland** kan subsidie worden aangevraagd voor onder andere het thema circulaire economie. In 2019/2020 bedraagt de subsidie maximaal 75% van de subsidiabele kosten met een minimum van € 25.000 en een maximum van € 75.000.

3.7.11.2 Specifieke CE programma's en fondsen

Met het **Programma Circulair Zuid-Holland** financiert de provincie sinds 2018 CE gerelateerde projecten. Het programma heeft een budget van € 750.000 per jaar (2018-2023). In 2019-2020 zijn 7 projecten gefinancierd met een totaalbedrag van € 314.000 aan subsidie.

Het **ACCEZ programma** – Accelerating Circular Economy Zuid-Holland – is het kennisprogramma in de provincie Zuid-Holland om de transitie naar een circulaire economie te versnellen. Het is een samenwerkingsverband tussen overheid, kennisinstelling en bedrijfsleven (Provincie ZH, TU Delft, Universiteit Leiden, Erasmus Universiteit Rotterdam, Wageningen University en Research en VNO-NCW West). De provincie investeert vanaf 2018 tot 2022 € 5 miljoen in het programma. Universiteiten en het bedrijfsleven leveren kennis, kunde en menskracht. Binnen ACCEZ wordt er aandacht besteed aan de thema's gebiedsontwikkeling; kringloop-landbouw; maakindustrie; en kunststoffen. Er zijn momenteel 4 projecten opgestart met ieder ongeveer € 1 miljoen aan investeringen vanuit de provincie: Project Groene Hart Circulair, Project Binckhorst Noordwest Circulair; Project Greenport; Project Bollenstreek.

3.7.12 Provincie Zeeland

Op het gebied van CE heeft Zeeland de ambitie om grondstoffen-neutraal te zijn in 2050. Focuspunten:

1. Circulair bouwen
2. Biobased economy
3. Bedrijventerreinen en Smart Delta Resources (= stimuleren hergebruik van grondstoffen via energie- en grondstofverbindingen tussen bedrijven)
4. Verblijfsrecreatie
5. Circulaire verdienmodellen
6. Zelf het goede voorbeeld geven, o.a. door circulair inkopen en aanbesteden

Relevante beleidsstukken zijn het werkprogramma Provincie Zeeland 2018, Energietransitie en Circulaire Economie, de Economische agenda Provincie Zeeland 2017-2021, het Coalitie-akkoord 2019-2023: 'Samen verschil maken' en het Manifest Maatschappelijk Verantwoord Inkopen (MVI) 2016-2020, dat in 2020 wordt geactualiseerd. Voor de komende jaren lopen daarom innovatie en circulaire economie als rode draden door het hele economische beleid heen. Net zoals SDR (Smart Delta Resources)

een roadmap heeft gemaakt om te komen tot een CO₂-neutrale industrie, wordt ook een 'circulaire roadmap' opgesteld met Zeeuwse partners die op termijn tot een volledig circulaire economie leidt. In de op te stellen omgevingsvisie krijgt circulaire economie een duidelijke plek.

3.7.12.1 Algemene programma's en fondsen

Met **InnoGo!** financiert de provincie innovatieve starters en MKB bedrijven met een lening tot € 100.000 tegen gunstige voorwaarden voor innovatieve, vernieuwende producten, diensten of processen. Het is een zogenaamde pre-seed regeling. De fondsomvang is € 3 miljoen. Het bestaande MKB kan via het **Zeeuws Participatiefonds** (ZPF, fondsomvang € 13,5 miljoen maximaal € 750.000 per bedrijf) risicodragend kapitaal verkrijgen. Het is bedoeld voor groeiende, innovatieve ondernemingen met een substantiële impact op de Zeeuwse economie en werkgelegenheid. Het **Zeeuws Investeringsfonds** (ZIF) is uitgefincierd. Er is een tweede fonds opgezet met focus op heel Nederland. Niet specifiek biobased/circulair. Het biedt financiering van € 400.000 tot € 1 miljoen in de vorm van aandeelkapitaal aan jonge innovatieve bedrijven die (bijna) op de markt zijn met hun product of dienst.

Daarnaast zijn er de **Op Stap vouchers** (max € 5000), **Doorpak Vouchers** (max. € 10.000) en subsidie voor pilots en demo's. Deze vouchers waren uit 2016 en 2017, tot de pot leeg was. Voor circulaire / biobased vouchers was in 2016 2017 € 165.000 beschikbaar. In 2020 is er een innovatievoucher voor ondernemers in de verblijfsrecreatie (€ 5000) voor inhuur expertise. Voor 2020-2022 is er bij Impuls Zeeland voor de Doorpak Vouchers een budget van € 255.000 beschikbaar voor ondernemers die een circulaire/biobased/energie-technologie op de markt willen zetten. Het betreft zogenaamde haalbaarheidsvouchers van max € 10.000, met minimaal 50% cofinanciering door de onderneming. € 205.000 van de € 255.000 is bestemd voor circulaire/biobased projecten.

Impuls Zeeland ondersteunt ondernemers in Zeeland met o.a. marktinformatie, bedrijfskundige support en de juiste contacten. Impuls Zeeland helpt met het vinden van een samenwerkingspartner, financier of vestigingslocatie en voert voor de provincie voucher- en subsidieregelingen uit. Impuls Zeeland beheert het ZPF en is aandeelhouder van het ZIF.

Kenniswerf/Dok 41 in Vlissingen brengt kennisinstellingen, onderzoekers en innovatieve bedrijven samen om door samenwerking en kennisuitwisseling te zorgen voor meer hoogwaardige werkgelegenheid in Zeeland. De provincie draagt jaarlijks bij aan de exploitatie- en activiteitenkosten van het innovatiecluster Kenniswerf/Dok41.

Zeeland in Stroomversnelling: € 600.000 aan call 2019, deels CE. Provincie, gemeente en rijk (Min EZK) Stroomversnelling is een demo- en haalbaarheidsregeling. Voor een demo is maximaal € 200.000 beschikbaar en voor haalbaarheid € 50.000. Aanvragen moeten aansluiten bij strategische agenda Kennis & Innovatie

netwerken. Is dus breed inzetbaar, maar Biobased/CE/ Energietransitie sluiten goed aan. Lopend programma van minimaal 3 jaar. In totaal is er meer dan € 3 miljoen beschikbaar. Verder is vanuit Zeeland in Stroomversnelling ook een bijdrage geleverd aan het circulaire project PS Loop (XPS/EPS) recycling. Er wordt een demofabriek van € 7,2 miljoen gebouwd naast chemiebedrijf ICL in Terneuzen. In totaal betaalt de provincie € 1 miljoen, EU-LIFE € 2,7 miljoen en de bedrijven € 2,5 miljoen.

Duurzaamheidsscans voor bedrijven en bedrijventerreinen.

De provincie heeft in 2019 de regeling Duurzaamheidsscans bedrijven en Bedrijventerreinen in het leven geroepen voor het uitvoeren van onderzoek naar de mogelijkheden voor verduurzaming en energiebesparing op bedrijventerreinen en bij bedrijven daarbuiten. Hiervoor is € 200.000 beschikbaar uit de Zeeuwse Regiodeal en € 100.000 uit het budget Duurzame bedrijventerreinen.

De scans zijn er op gericht om inzage te krijgen in de mogelijkheden voor het terugdringen van energiegebruik, door het hanteren van de principes van de circulaire economie bij de bouw en renovatie van gebouwen en in de bedrijfsprocessen, door maatregelen te treffen tegen voor de klimaatadaptatie en door het verbeteren van de biodiversiteit.

In de Regiodeal Zeeland is dit onderwerp opgenomen, om hier in twee fasen aandacht aan te besteden. In de eerste fase worden een aantal bedrijventerreinen onderzocht op de kansen voor verduurzaming. In de tweede fase worden op 1 - 2 terreinen demoprojecten uitgevoerd.

EFRO OP-Zuid is een gezamenlijk programma van de provincies Limburg, Noord-Brabant en Zeeland. Voor de periode 2014-2020 stelt de Europese Unie door middel van dit fonds € 113 miljoen beschikbaar. Zowel de provincies als het Rijk dragen hieraan financieel bij. Daarnaast investeren ook bedrijven, kennisinstellingen en gemeenten in projecten die voortkomen uit het programma, waardoor de verwachte investeringsimpuls voor Zuid-Nederland zo'n € 321 miljoen is.

Voor de recente openstelling 4F: Koolstofarme economie, december 2019 - mei 2020, is in totaal ca. € 7,8 mln. aan Europees budget (EFRO-middelen) beschikbaar en per project kan een maximaal subsidiebedrag toegekend worden van € 1,5 mln. Het subsidiepercentage is maximaal 40% (EFRO-middelen). Het college van gedeputeerde staten van Zeeland stelt subsidie beschikbaar tot een maximaal bedrag € 485.000, wat een subsidie van 15% betekent. In totaal is er dus subsidie te krijgen tot maximaal 55% van de totale subsidiabele kosten.

POP3: Circulaire economie komt hier niet terug als apart thema. Voor Midden-en Noord Zeeland zijn de thema's Levende landbouw, Samenwerking in de vrijetijdseconomie, Initiatiefkracht van

burgers. Voor Zeeuws-Vlaanderen draait het om (Landbouw) Producten uit Zeeuws-Vlaanderen, Lerend werken en Zorg voor de streek.

3.7.12.2 Specifieke CE programma's en fondsen

Vouchers Circulair bouwen in de Zeeuwse toeristische sector/ Circulaire beleving in toerisme.

De provincie ondersteunt in 2019 en 2020 twintig ondernemers om op hun bedrijf een voorbeeldproject op te starten en te realiseren. Hiervoor zijn **vouchers van € 10.000** beschikbaar bij Impuls Zeeland. Het doel van de regeling is om binnen de sector kennis en ervaring te verwerven zodat anderen hier ook mee aan de slag kunnen gaan. Op deze wijze kan de circulaire economie zich sneller ontwikkelen binnen de recreatiesector. Fondsomvang is € 200.000.

Deze vouchers zijn onderdeel van het Interreg project FACET, waarin tussen 2020 en 2023 ondernemers in de recreatie- en verblijfssector in (10 in België en 20 in Zeeland) via de voucherregeling externe expertise kunnen inhuren. Doel is het daadwerkelijk geïmplementeerd krijgen van bestaande circulaire toepassingen. Fondsomvang: € 300.000 voor de vouchers. Totale projectomvang: € 3.892.000 waarvan € 620.000 voor Impuls.

3.7.13 Provincie Noord-Brabant

De provincie steunt initiatieven die bijdragen aan de omschakeling naar een circulaire economie en stimuleert bedrijven en kennisinstellingen om samen te werken aan bijvoorbeeld producten van nieuwe materialen en processen waardoor minder wordt verspild. De grootste uitdaging is om succesvolle initiatieven op grotere schaal toe te passen. De provincie heeft financiering beschikbaar voor projecten in 3 sectoren: maakindustrie, voedselproductie inclusief landbouw en bouw en infrastructuur. In deze grote Brabantse sectoren is nog veel winst te behalen.

Belangrijke partijen bij de uitvoering van het steunbeleid zijn de Brabantse Ontwikkelmaatschappij (BOM) en REWIN (regionale ontwikkelingsmaatschappij West-Brabant). Circulariteit is per 4 oktober 2016 opgenomen in het inkoopbeleid.

Algemene programma's en fondsen

Het **Innovatiefonds (BOM)** bestaat sinds 2014 en beschikt over ruim € 125 miljoen voor investeringen in technologie en demofabrieken.

Voor markstudies à € 10.000 voor zes topsectoren is er in totaal € 2 miljoen voor drie jaar (tot 2017) beschikbaar in een subsidieregeling bij de BOM voor **haalbaarheidsprojecten**.

Het **Crossroads 2 project** (2016-2019) van in totaal € 19 miljoen stelt steun beschikbaar tot € 50.000 per bedrijf voor ca. 50 haalbaarheidsstudies en 50 innovatieprojecten in een breed speelveld waarin circulaire/biobased economie een belangrijke rol speelt, maar waarin ook bijvoorbeeld agro-food, chemie & materialen en logistiek een rol spelen. De laatste call was in 2019. Crossroads 2

wordt met € 8 miljoen gefinancierd door het Interreg VA-programma Vlaanderen-Nederland, de rest komt van het Nederlands Ministerie van Economische Zaken, het Vlaams Gewest, de Nederlandse provincies Limburg, Noord-Brabant, Zeeland en de Vlaamse provincies Antwerpen, Oost-Vlaanderen, Vlaams-Brabant en Limburg. Projectpartners zijn o.a. BOM, REWIN, NV Economische Impuls Zeeland, LIOF, VLAIO Team Bedrijfstrajecten vzw, Stimulus Programmamanagement en Cleantech Flanders.

Het stimuleringsprogramma **Biobooster** van Biobased Delta had in 2016 € 250.000 beschikbaar, verdeeld over vouchers van € 3.000-10.000 voor bedrijven voor inhuur van externe partijen voor hulp bij consortiavorming en hulp bij het schrijven van projectvoorstellen. Partners hierin zijn de provincie Noord-Brabant, REWIN, BOM en InnovatieLink.

Brabant Life Sciences Seed Fonds is een biotechnologie participatie/seed fonds voor voedsel, gezondheidszorg en industriële productieprocessen. Vanuit het budget van € 8 miljoen (waarvan € 4 miljoen als lening van het ministerie EZ), investeerde het fonds € 100.000 tot € 1,2 miljoen per starter tussen 2009 en 2019. De investeringsperiode liep tot 2013. O.a. Isobionics, Protix Biosystems.

POP3, 2017-2019. CE is een van de drie speerpunten in de gebiedsontwikkeling in het Grenscorridor gebied (gemeenten Waalre, Eersel, Veldhoven, Valkenswaard en Bergeijk). Vanaf 17 juli 2017 kunnen ondernemers, verenigingen, organisaties en bewoners uit het subsidie aanvragen in het kader van de LEADER-regeling voor projecten die goed aansluiten op de drie gekozen LEADER, speerpunten: stad-land relaties, uitbreiden/verbeteren toeristische infrastructuur, circulaire economie.

Net als in Zeeland en Limburg betaalt de provincie Noord-Brabant mee aan het **Operationeel Programma Zuid-Nederland 2014-2020**. De laatste tender daarin is Koolstofarme economie. Indienen kan tussen december 2019 en mei 2020. Hierin past o.a. bevordering van energie uit hernieuwbare energiebronnen en bevordering van in kleinschalige installaties uit hernieuwbare energiebronnen opgewekte energie, waardoor energie uit biomassa (en dus circulaire economie) er ook onder valt. Aan Europees geld is voor de regio zuid voor deze tender € 7.781.302 beschikbaar. De provincie Noord-Brabant financiert hier bovenop € 3 miljoen. De subsidie van de provincie bedraagt 15% van de subsidiabele kosten, tot een maximum van € 250.000 per project.

Voor projecten, in het kader van het vijfde **Interreg A-programma** (Grensoverschrijdende projecten met Vlaanderen), die aansluiten bij de Agenda van Brabant en het Economisch Programma Brabant 2020, biedt de provincie Noord-Brabant de mogelijkheid om **cofinanciering** toe te kennen. Tot 31 december 2020 is het beschikbare budget hiervoor € 5 miljoen. Interreg VA richt zich op de thema's innovatie en duurzaamheid, de bescherming van het

milieu en efficiënt gebruik van hulpbronnen en op bevordering van werkgelegenheid en ondersteuning van arbeidsmobiliteit.

3.7.13.1 Specifieke CE programma's en fondsen

Biobased Brabant Fonds (Brabantse Ontwikkelmaatschappij BOM) revolving fonds sinds 2012 van totaal € 13 miljoen risicodragend kapitaal om bedrijven met marktrijpe innovaties op het gebied van biobased economy (€ 10 miljoen) en watertechnologie (€ 3 miljoen) verder te laten groeien. Veel biobased ontwikkelingen zitten echter nog in de (pre-)seedfase.

In 2016 keurden Provinciale Staten van provincie Noord-Brabant de uitvoeringsagenda **Biobased Delta** goed. Hierdoor werd voor de periode 2016-2019 € 9,1 miljoen uitgetrokken voor projecten op het gebied van de biobased economy. De nieuwe naam van BBD is sinds februari 2020 Circular Biobased Delta, waarmee ze willen aangeven dat ook biobased grondstoffen zoveel mogelijk in de kringloop worden teruggebracht.

Binnen het **Biobased Network** (voorheen Biobased Infrastructuur voor Kennis (BIK), een project van € 1,4 miljoen gesteund door EFRO OP Zuid-subsidie (€ 484.984 EU, € 560.493 andere overheden, € 346.297 bedrijfsleven) worden zeven bestaande biobased applicatiecentra in staat gesteld om door te groeien naar een internationaal onderscheidend aanbod van kennis en diensten, door professionalisering, afstemming en samenwerking. Nieuwe applicatiecentra kunnen toetreden. Cross-overs worden gemaakt naar applicatiecentra in aanpalende topclusters zoals food en chemie. Tegelijkertijd zullen de applicatiecentra tijdens het project **meerdere MKB bedrijven helpen met concrete innovaties en business cases**. Binnen dit project werken bedrijfsleven, kennisinstellingen en overheden uit de alle drie de Zuid-Nederlandse provincies nauw samen. Lijst van deelnemers: Biopolymeer Applicatie Centrum (BAC) in Breda, Chemelot Innovation and Learning Labs (CHILL) in Geleen, Green Chemistry Campus (GCC) in Bergen op Zoom, Kleuren Applicatie Centrum (KLAC) in Bergen op Zoom, Natuurvezel Applicatie Centrum (NAC) in Raamsdonkveer, Agrarisch Innovatie- en Kenniscentrum Rusthoeve in Colijnsplaat.

BioVoice verbindt vraag en aanbod op het gebied van biobased/circulaire innovatie en brengt hiermee vernieuwende ideeën naar de markt. BioVoice haalt de challenges (vraag van een grootbedrijf) uit de markt en publiceert ze. Mkb'ers en start-ups kunnen zich aanmelden op een challenge. Hierna volgt een selectieprocedure. BioVoice is een samenwerkingsverband van regionale ontwikkelingsmaatschappij REWIN West-Brabant, de Green Chemistry Campus in Bergen op Zoom, de Rabobank en de provincie Noord-Brabant. De Rabobank, de provincie en de Regiodeal Midden- en West-Brabant ondersteunen BioVoice financieel. Rabobank stelde in 2019 voor innovatievouchers € 100.000 beschikbaar en de provincie Noord-Brabant heeft dit bedrag aangevuld met een extra € 25.000. Hiermee krijgen innovatieve ondernemers en aanstormende biobased/circulaire talenten de ruimte en de mogelijkheden om hun idee of product te ontwikke-

len en te vermarkten en komt de transitie naar een duurzame economie in een versnelling. In 2019 en 2020 zijn **vouchers beschikbaar à € 10.000**. De totale projectkosten van het programma BioVoice zijn begroot op € 1,8 miljoen.

3.7.14 Provincie Limburg

De provincie Limburg werkt aan een beleidskader Circulaire Economie én aan een actieprogramma. Dit zijn onderdelen van het collegeprogramma 2019-2023 'Vernieuwend Verbinden' en zijn bedoeld om de circulaire economie in Limburg te versnellen. Het beleidskader zal inzicht geven in de huidige stand van zaken van de circulaire economie in Limburg. En maakt inzichtelijk waar en hoe de provincie een meerwaarde kan hebben. De provincie gebruikt hiervoor de input van Limburgse stakeholders.

In 2020 draagt de provincie € 200.000 bij aan het onderzoek dat de mogelijkheden voor een hogere verwaarding van grondstoffen uit huishoudelijk afval verkent. Dit onderzoek leidt tot een plan van aanpak voor de nieuwe aanbesteding van de Limburgse afvalcontracten, in 2023/2024.

De verkenning gaat onder meer in op de Europese aanbestedingsstrategie, het opstellen van een grondstoffenatlas en materiaalbalans, inventarisatie van regionale circulaire kansen en afvalstromen en het opnieuw afstemmen van bestuurlijke afspraken. Totale kosten van het project bedragen zo'n € 410.000 waarvan de 30 gemeenten in de Afval Samenwerking Limburg € 200.000 bijdragen en er € 10.000 door het Rijk wordt gefinancierd.

De belangrijkste partijen hebben de handen ineen geslagen om de biobased economy structuur in Limburg te realiseren: Brightlands Chemelot Campus, Brightlands Campus Greenport Venlo, de Universiteit Maastricht (AMIBM) en de provincie Limburg werken samen onder de naam **Source B**. Source B tracht overzicht te houden op en waar mogelijk verbindingen te leggen tussen relevante ontwikkelingen in de regio op het vlak van biobased economy in de meest brede zin van het woord. Source B werkt inmiddels tevens aan afstemming/samenwerking op Zuid-Nederlandse schaal (i.s.m. Biobased Delta) alsmede verdere internationalisering via o.a. het BIG-C programma. Source B wil een nationaal en internationaal erkende hotspot voor biobased economy zijn. Zij hebben als missie het versnellen en versterken van de overgang naar biomassa als belangrijkste (industriële) grondstof. De provincie Limburg stimuleert de Limburgse kennis-economie met biobased als een belangrijk onderwerp.

Ondertussen is ook LimburgCirculair opgezet, een samenwerkingsverband van partijen zoals de provincie Limburg, Chemelot Innovation and Learning Labs, Bio Treat Center, Waterschapsbedrijf Limburg en een dertigtal bedrijven. LimburgCirculair staat voor de ontwikkeling en educatie rondom de circulaire economie. In Limburg, met Limburgse organisaties, maar zeker ook daarbuiten. Verbinden en uitbreiden is hierbij het thema. Ze benaderen de circulaire economie als innovatie, die moet leiden tot nieuwe economische activiteiten en nieuwe werkgelegenheid. Tevens

willen ze jonge generaties klaarstomen voor deze nieuwe manier van denken. De CircularityCampus van LimburgCirculair is gevestigd in Sittard.

De provincie koopt enigszins circulair in: een gelijke hoeveelheid oud kantoorpapier wordt aangeboden aan papierfabriek Van Houtum die hier toiletpapier en handdoekjes van maakt, die de provincie – via de dienstverlener voor schoonmaak – weer inkoop en gebruikt.

3.7.14.1 Algemene programma's en fondsen

Het **Limburgs energie fonds (LEF)** is in 2013 opgericht en financiert kansrijke projecten op het gebied van CO₂ besparing, energiebesparing, circulaire economie, duurzame energieopwekking of asbestsanering voor of in Limburg. Het revoluerend fonds van € 90 miljoen financiert projecten met risicokapitaal of een (achtergestelde) lening. Eén van de circulaire projecten van het fonds is Black Bear carbon, het recyclen van carbon black uit oude autobanden. Een ander project is CeRu dat uit rubber korrels van gerecyclede kunstgrasvelden rubber retentiepanelen maakt om water vast te houden op (groene) daken en onder parkeervelden. Ongeveer 10 van de 23 projecten zijn circulair (mestverwerking en recycling afvalstromen).

Het **Chemelot Venture fonds** verschaft kapitaal aan startende en snelgroeende ondernemers op en rond de Limburgse Brightlands campussen Dit fonds is in 2014 opgericht door de provincie Limburg, DSM, LIOF (de regionale ontwikkelingsmaatschappij van de provincie Limburg) en de Rabobank met een kapitaal van € 40 miljoen voor ondernemers in chemie en materialen (Brightlands Chemelot Campus) en gezondheid (Brightlands Health Campus Maastricht). Na de start van de Brightlands Campus Greenport Venlo is het fonds in 2017 uitgebreid met het Brightlands Agrifood Fund t.w.v. € 20 miljoen. Hieruit is o.a. de opschaling het bioraffinageproces van Grassa! (gras en plantaardige reststromen) gefinancierd in 2019. In 2018 kreeg Grassa! een proof of concept-lening uit LIOF's Limburg Business Development Fonds (LBDF, zie hieronder) om de finale productontwikkeling te ondersteunen.

Kennis-As: De Universiteit Maastricht, Zuyd Hogeschool en Maastricht MUMC hebben in 2013 het initiatief genomen voor de Kennis-As, een strategisch tienjarig programma om de maatschappelijke en economische structuur in Limburg te versterken. In maart 2015 is Fontys Hogeschool als vierde kennisinstelling aangesloten. Centraal in de Kennis-As staat het versterken en verbinden van de vier Brightlands campussen in Limburg die algemeen gezien worden als de huidige en toekomstige aanjagers van de economische ontwikkeling. Daarnaast stimuleert de Kennis-As een gezonde en vitale bevolking. De Kennis-As sluit aan bij het nationale programma Brainport 2020, gericht op de omvorming van Zuid-Oost Nederland tot een sterke kennis-economie op het gebied van biomaterialen, agri/food en health. Het programma past ook in de Europese agenda waarin vergrijzing, gezondheid en duurzaamheid nadrukkelijk zijn opgenomen.

Samen investeren de drie 'founders' en Fontys € 190 miljoen euro in verbindende projecten de ontwikkelingen in en rond de campussen in Maastricht, Geleen, Venlo en Heerlen. De provincie Limburg op haar beurt matcht de investeringen met eenzelfde bedrag zodat in totaal € 380 miljoen beschikbaar is om projecten te initiëren en uit te bouwen. Samen met de investeringen van het bedrijfsleven en (inter)nationale subsidiestromen wordt in het kader van de Kennis-As naar verwachting ongeveer € 600 miljoen euro in de Limburgse economie gepompt. Eén van de projecten is AMIBM, Aachen Maastricht Institute for Biobased Materials.

Limburgs Business Development Fonds (LBDF), via LIOF, voor bedrijven in de sectoren agrofood, logistiek, high tech systems, chemie & materialen, financieel administratief cluster, smart services, life sciences of cross-overs tussen sectoren. Subsidie, lening, of kapitaal om een idee of prototype te realiseren of een start mogelijk te maken. Het fonds kent de volgende onderdelen:

- **Proof of Principle Fonds** voor ondernemers in het MKB, gevestigd in Limburg en actief in één van de Limburgse speerpuntsectoren, waaronder Agrofood, chemie & materialen en maakindustrie, € 15.000 tot € 35.000 subsidie per bedrijf. Subsidieplafond in 2020/2021 is € 5.850.000.
- **Ontwikkelfonds**, proof of concept, lening van € 50.000-250.000.
- **Seedfonds**, aandelenkapitaal € 100.000-500.000, groeikapitaal voor start ups.

LIOF Participatiefonds Voor start, groei en doorontwikkeling van innovatieve bedrijven in de industrie, logistiek, agro/food, materials, smart services of healthcare. LIOF investeert via aandelenkapitaal, eventueel in combinatie met een (converteerbare) achtergestelde lening. Het financieringsbedrag kan variëren van € 100.000 tot € 5.000.000.

Via **Limburg Makers** financiert LIOF ondernemers in de maakindustrie. Advies kan ingehuurd worden via de adviesproject-subsidie: 50% van de kosten van de ingehuurde externe expert, tot een maximum van € 10.000. De **innovatieprojectregeling** van Limburg Makers verstrekt 35% subsidie tot maximaal € 70.000 aan innovatieve projecten. Deze laatste regeling is nu uitgeput, maar nieuwe rondes worden verwacht. Loopt van 2016-2020. Ook voor de agrofood-sector of logistiek zijn vergelijkbare Limburg-regelingen.

Net als in Zeeland en Noord-Brabant betaalt de provincie Limburg mee aan het **Operationeel Programma Zuid-Nederland 2014-2020**. De laatste tender daarin is Koolstofarme economie. Indienen kan tussen december 2019 en mei 2020. Hierin past o.a. bevordering van energie uit hernieuwbare energiebronnen en bevordering van in kleinschalige installaties uit hernieuwbare energiebronnen opgewekte energie, waardoor energie uit biomassa (en dus circulaire economie) er ook onder valt. Aan Europees geld is voor de regio zuid voor deze tender € 7.781.302 beschikbaar. De provincie Limburg co-financiert hier bovenop 15-20% van de subsidiabele kosten per project (geen vast budget bepaald).

[3.7.14.2 Specifieke CE programma's en fondsen](#)

LIOF organiseert in 2020 samen met **CIRCO** en de Rabobank een digitale **mini 'pressure cooker'-workshop** om ondernemers kennis te laten maken met de economische potentie van circulair ondernemen. Gratis deelname aan de 3-daagse online **CIRCO-track** (t.w.v. € 2000) is ook mogelijk.

4 Circulaire economie in het HBO, WO en MBO

4.1 Inleiding

De Ellen MacArthur Foundation publiceerde in oktober 2018 een onderzoek op wereldschaal naar het onderwijsaanbod over CE bij hogescholen en universiteiten in de periode 2017-2019, waaruit Nederland samen met Finland bovenaan de lijst met de meeste aandacht voor CE bij hogescholen en universiteiten staat.

In Nederland boden 27 onderwijsinstellingen CE onderwijs aan, waarbij 13 keer CE in de titel terugkwam van een cursus. In Finland waren dat 26 instellingen, waarbij CE 18 keer in de titel terugkwam. De cijfers voor de landen die daar op volgen zijn het Verenigd Koninkrijk met 20/8, China 16/4 en de VS 10/5. Andere landen zoals Duitsland (2/0) blijven daar ver bij achter.

Nederland doet het dus bijzonder goed. Voor de toekomst staat een beroepsbevolking klaar die voorbereid is op een circulaire economie.

Het groene brein, een netwerk van wetenschappers met als missie het realiseren van een circulaire, inclusieve economie, heeft in twee perioden onderzoek gedaan naar het onderwijsaanbod van de Nederlandse hogescholen en universiteiten: 2015-2016 en 2019-2020. Van de gegevens van de laatste periode is onderstaande kaart op hun website gemaakt.

4.2 HBO

Waren er in 2015-2016 nog maar 15 circulaire opleidingen (variërend van één cursus, 7 minors tot 7 opleidingen, waarvan er 3 CE als kern hadden) bij 9 HBO-instellingen, in 2019-2020 was dat aantal flink gegroeid. Zeventien HBO's gaven CE een plaats in hun onderwijsaanbod door middel van 46 opleidingen (variërend van 5 vakken, één semester, 30 minors, 1 associated degree, 2 specialisaties, 4 bachelors tot 3 masters), waarvan er 25 CE als kernthema hadden. Dit betekent dat nu bijna de helft van alle 36 Nederlandse HBO-instellingen aandacht aan CE besteedt.

Welk type opleiding is het?
In hoeverre staat de circulaire
economie centraal?

HBO Kernthema
HBO Subthema
WO Kernthema
WO Subthema

In welke vorm wordt het
onderwijs aangeboden?

Minor
Cursus
Opleiding

Figuur 1, Kaart van HBO-instellingen die in 2019-2020 aandacht aan CE besteedden in hun onderwijs

Bron: <http://hetgroenebrein.nl/opleidingen-rond-de-circulaire-economie-in-kaart/>

Instelling	Uni/ HBO	n cursussen Bron: Groene Brein 2015-2016	n cursussen Bron: Ellen MacArthur Foundation 2017-2019	n cursussen Bron: Groene Brein 2019-2020
Aeres Hogeschool	HBO	0	1	4
Amsterdam University of Applied Sciences:	HBO	1	1	2
Hogeschool van Amsterdam	HBO	0	0	0
Fontys Hogeschool	HBO	1	1	1
Avans Hogeschool	HBO	1	3	3
Hogeschool Arnhem-Nijmegen	HBO	4	4	4
HAS Hogeschool	HBO	0	2	2
HZ Hogeschool	HBO	0	3	4
Hogeschool Utrecht	HBO	1	2	1
De Haagse Hogeschool	HBO	3	2	8
Hogeschool van Rotterdam	HBO	1	4	2
Saxion Hogeschool	HBO	1	3	2
NHL Stenden	HBO	0	2	3,5*
Windesheim	HBO	0	2	2,5*
Van Hall Larenstein	HBO	0	1	1
Hanzehogeschool Groningen	HBO	0	0	4
Hogeschool Inholland	HBO	0	0	1
Hogeschool Zuyd	HBO	0	1	1
NCOI	HBO	2	0	0
Totaal	HBO	15	32	46

*: Doen één opleiding gezamenlijk

4.3 WO

De universiteiten vertonen qua aandacht voor CE een lichtere groei. In 2015-2016 stond bij 11 universiteiten CE op het programma middels 44 opleidingen (39 cursussen, 3 minors, 2 opleidingen, waarvan er 5 CE als kernthema hadden). In 2019-2020 was dat gegroeid tot 14 universiteiten die via 58 opleidingen CE onderwezen, waarvan er 33 CE als kernthema hadden. Het ging om 35 vakken, 6 minors, 2 bachelors en 15 masters. Op een totaal van 17 universiteiten in Nederland betekent dat dat 82% iets doet aan circulaire economie in het onderwijs.

Instelling	Uni/ HBO	n cursussen Bron: Groene Brein 2015-2016	n cursussen Bron: Ellen MacArthur Foundation 2017-2019	n cursussen Bron: Groene Brein 2019-2020
Universiteit van Amsterdam	Uni	3	2	4
Erasmus Universiteit Rotterdam	Uni	3	6	3
TU Eindhoven	Uni	2	1	3
Universiteit Leiden	Uni	2	7	5,5
Universiteit Den Haag (campus)	Uni	0	1	0
Universiteit Groningen	Uni	1	1	3
Universiteit Maastricht	Uni	0	1	2
Radboud Universiteit	Uni	6	5	5
Universiteit Utrecht	Uni	7	4	4
Universiteit Wageningen	Uni	12	4	13
Universiteit Tilburg	Uni	1	1	2
TU Delft	Uni	5	16	5,5
TU Twente	Uni	0	0	4
Vrije Universiteit	Uni	2	0	4
Totaal	Uni	44	49	58

4.4 MBO

Hoewel het hele MBO aandacht besteedt aan duurzaamheid binnen diverse beroepsopleidingen, is circulaire economie hierin slechts een klein onderdeel, vallend onder de P van planet in het totaal van People, Planet, Profit. Zie mindmap op <https://www.duurzaambo.nl/lesmateriaal/keuzedeel-duurzaam>. Het doel van de cursus duurzaamheid in het beroep A is bijvoorbeeld

“Het doel is dat de deelnemer praktische kennis en vaardigheden ontwikkelt betreffende duurzaamheid in de eigen leefwereld en de beroepspraktijk. Hij kan hierdoor duurzaamheidsprincipes in zijn beroep en leefwereld toepassen. Kennis van de principes motiveert de deelnemer ook om zich aan regels te houden die gerelateerd zijn aan duurzaamheid (bijvoorbeeld milieuregels).” https://www.duurzaambo.nl/images/pdf/Duurzaamheid_in_het_beroep_A.pdf

Uit het dashboard keuzedelen, met informatie uit een uitvraag uit 2019 van de Dienst Uitvoering Onderwijs (DUO) bij 48 MBO's, is af te leiden dat 48 MBO instellingen 2763 duurzame vakken/opleidingen aanbieden. Hieraan nemen 26.236 studenten deel. Volgens de oprichter van het platform Duurzaam MBO Nederland 'heeft het kabinet SBB (Samenwerkingsorganisatie Beroepsonderwijs Bedrijfsleven) opdracht gegeven om in alle kwalificatiedossiers het thema duurzaamheid op te nemen. Om de mbo-student inzicht te geven in mogelijkheden om energie en materialen te besparen, is bijvoorbeeld het keuzedeel 'Duurzaamheid in je beroep' ontwikkeld'. <https://www.s-bb.nl/nieuws/event-specialistisch-vakmanschap-draait-om-duurzaamheid-en-blijven-opleiden>

4.5 BBE onderwijs in MBO, HBO en WO

Voor biobased economy (het groene deel van de circulaire economie) is wel concreter aan te geven welke specifieke modules er zijn op MBO- en de andere niveaus. Het Landelijk Biobased Kennisnetwerk (LBKN) is een HBO-platform voor onderwijs, onderzoek en business support met actieve verbinding naar het MBO en het WO. Dit samenwerkingsverband draagt bij aan de versnelling van de transfer van kennis naar innovaties in de markt. Op <https://biobasednetwork.eu/programs/> zijn de volgende gegevens voor Nederland gevonden. Deze zullen overlappen met gegevens voor circulair onderwijs van het Groene Brein en de Ellen MacArthur foundation.

BBE opleidingen op MBO-niveau		
Avans Hogeschool	Breda	Biobased Basics
Da Vinci College	Dordrecht	Biobased Herbestemmen
Da Vinci College	Dordrecht	Biobased Procestechologie
Da Vinci College	Dordrecht	Biobased Tiny House
ROC West-Brabant	Bergen op Zoom	Basismodule kunststoffen versterkt met natuurvezels
ROC West-Brabant	Bergen op Zoom	Biobased in jouw beroep
ROC West-Brabant	Breda	ModuleTeelt en verwerking van vezelgewassen

Wat opvalt op deze site is dat het aantal modules en minors op HBO niveau veel groter is dan op MBO-niveau, namelijk 75 tegen 7, hoewel van de 40 opleidingen met een ? het niet duidelijk is wat hier specifiek biobased/circulair aan is. Bij universiteiten zijn 5 opleidingen bekend, alle bij de WUR.

Dashboard keuzedelen: Keuzedelen in aanbod en gekozen door studenten (naar leerweg)

Keuzedeelnaam

- Duurzaam
- Duurzaam statuten
- Duurzaam vakmanschap Elektrotechnisch...
- Duurzaam vakmanschap Elektrotechnisch...
- Duurzaam vakmanschap Werktuigkundig...
- Duurzaam vakmanschap Werktuigkundig...
- Duurzaam vakmanschap Werktuigkundig...
- Duurzaamheid in het beroep A
- Duurzaamheid in het beroep B
- Duurzaamheid in het beroep C
- Duurzaamheid in het beroep D
- Specialist vakmanschap bij duurzaam bi...

Naam instelling

- Alfa college
- AOC West Brabant
- C I E A P
- Cluist College
- De Roel Pannas
- Delta College
- Hellen
- Koning Willem I College
- Landstede
- MBO Amerfoort
- MBO Utrecht
- mbo/jerland
- Noorderpoort

Kwalificatie

- (Ambulant) objectieider
- (Junior) accountmanager
- Te Meelwerker fietservice
- Aankomend medewerker grondopreden
- Aankomend onderofficier grondopreden
- Advies en leiding in de verkoop
- Afzetcoördinator Mobiliteitsbranche
- Aggregisch medewerker GGG
- Auto/samenrijpingsmonteur
- Alround betonreparateur
- Alround constructiewerker
- Alround zakdekkar bitumen en kunststof

TOELICHTING

toelichting:
Op deze pagina staan de keuzedelen die in het aanbod van de onderwijsinstellingen is opgenomen. Tevens is zichtbaar hoeveel studenten het afgelopen schooljaar hebben gekozen voor een keuzedeel. Per leerweg.

Gebruiksaanwijzing:
Selecteer een sector/amer om alleen de keuzedelen te bekijken waarvan de sector/amer poverder is. Ook is het mogelijk per keuzedeel of kwalificatie te zoeken.

Om een selectie ingegeven te maken 'DR' ingesleesd op de gemaakte keuze.

Keuzedelen aangeboden

Totaal aantal leer aangeboden	Aantal keuzedelen	MBO keuzedelen	HBO keuzedelen	OWO keuzedelen
Keuzedelen binnen voor leeractiviteitsniveau	4	4	0	0
Keuzedelen binnen voor leeractiviteitsniveau 1	3	3	0	0
Keuzedelen statuten	1	0	1	0
Keuzedelen vakmanschap Elektrotechnische installaties	5	4	1	0
Keuzedelen vakmanschap Elektrotechnische installaties gericht voor niveau 2 en 3	5	4	1	0
Keuzedelen vakmanschap elektrotechnische installaties gericht voor niveau 4	5	3	2	0
Keuzedelen vakmanschap Werktuigkundige installaties	0	0	0	0
Keuzedelen vakmanschap Werktuigkundige installaties gericht voor niveau 2 en 3	0	0	0	0
Keuzedelen vakmanschap Werktuigkundige installaties gericht voor niveau 4	0	0	0	0
Keuzedelen in het beroep A	16	16	0	0
Keuzedelen in het beroep B	44	37	7	0
Keuzedelen in het beroep C	48	38	10	0
Totaal	48	1.295	1.653	18

Keuzedelen gekozen

Gekozen door studenten (aantal)	MBO	HBO	OWO
Keuzedelen binnen voor leeractiviteitsniveau	0	0	0
Keuzedelen binnen voor leeractiviteitsniveau 1	0	0	0
Keuzedelen statuten	0	0	0
Keuzedelen vakmanschap Elektrotechnische installaties	0	0	0
Keuzedelen vakmanschap elektrotechnische installaties gericht voor niveau 2 en 3	0	0	0
Keuzedelen vakmanschap elektrotechnische installaties gericht voor niveau 4	0	0	0
Keuzedelen vakmanschap Werktuigkundige installaties	5	0	0
Keuzedelen vakmanschap Werktuigkundige installaties gericht voor niveau 2 en 3	0	0	0
Keuzedelen vakmanschap Werktuigkundige installaties gericht voor niveau 4	0	0	0
Keuzedelen in het beroep A	1.018	490	0
Keuzedelen in het beroep B	2.208	1.718	0
Keuzedelen in het beroep C	2.679	1.529	10
Keuzedelen in het beroep D	8.007	3.000	0
Specialist vakmanschap bij duurzaam bouwen	0	100	0
Totaal	14.888	12.533	10

Terug naar startpagina Opnieuw

Bron: <https://www.s-bb.nl/onderwijs/kwalificeren-en-examineren/keuzedelen/monitor-keuzedelen>

BBE opleidingen op HBO-niveau:			
Aeres Hogeschool	Dronten	Major	?Agrotechniek en management
Aeres Hogeschool	Dronten	Major	Bedrijfskunde en agrifoodbusiness
Aeres Hogeschool	Dronten	Major	Biobased en circulair ondernemen
Aeres Hogeschool	Dronten	Major	?Dier- en Veehouderij
Aeres Hogeschool	Dronten	Major	Duurzame energie en groene grondstoffen
Aeres Hogeschool	Dronten	Major	?Toegepaste biologie
Aeres Hogeschool	Dronten	Major	?Tuin- en Akkerbouw
Avans Hogeschool	Breda	MOOC	Biobased Building MOOC
Avans Hogeschool	Breda	MOOC	Biobased Business Development
Avans Hogeschool	Breda	Minor	Biobased Chemistry
Avans Hogeschool	Breda	MOOC	Biobased Energy MOOC
Avans Hogeschool	Breda	Minor	Biobased Technology & Business Development
Avans Hogeschool	Breda	Minor	Biopolymeren
Avans Hogeschool	Breda	Minor	Bioraffinage Technologie
Avans Hogeschool	Breda	Major	?Chemie
Avans Hogeschool	Breda	Major	?Chemische Technologie ?Commerciële Economie
Avans Hogeschool	Breda	Major	Green Chemistry MOOC
Avans Hogeschool	Breda	MOOC	?HBO Rechten
Avans Hogeschool	Tilburg	Major	?HBO Rechten
Avans Hogeschool	Breda	Minor	?Kunst - Arts and Nature
Avans Hogeschool	Breda	Major	?Kunst - Vormgeving
Avans Hogeschool	Breda	Module	LCA voor biobased producten
Avans Hogeschool	Breda	Major	Milieukunde (ESSET)
Avans Hogeschool	Breda	Module	Multidisciplinair Stageteam
Avans Hogeschool	Breda	Major	?PABO
Avans Hogeschool	Breda	Major	?Small Business and Retail Management
Avans Hogeschool	Breda	Module	Systeem- en Duurzaamheidsdenken
Avans Hogeschool	Tilburg	Major	?Technische Bedrijfskunde
Avans Hogeschool	Breda	MOOC	Think Biobased MOOC
HAN	Nijmegen	Major	?Biologie en medisch laboratoriumonderzoek
HAN	Nijmegen	Major	?Chemie
HAN	Nijmegen	Minor	DAPB-discovery and production of biomolecules
HAS Hogeschool	Den Bosch	Minor	Challenge Sustainability
HAS Hogeschool	Den Bosch	Major	International Food & Agribusiness
HAS Hogeschool	Den Bosch	Major	Milieukunde
Hogeschool Rotterdam	Rotterdam	Major	?Chemische Technologie
Hogeschool Rotterdam	Rotterdam	Minor	Procestechnologie en energietransitie
HZ	Middelburg	Minor	Biobased Building
HZ	Middelburg	Module	Biobased Economy & Products
HZ	Middelburg	Major	?Bouwkunde
HZ	Vlissingen	Major	?Chemie
HZ	Vlissingen	Module	Circulair Chemistry
HZ	Vlissingen	Minor	Marine Biobased Specialties
HZ	Vlissingen	Minor	?Wateronderzoek

BBE opleidingen op HBO-niveau:			
InHolland	A'dam	Module	Analyse van Inhoudsstoffen (GBO, biobased)
InHolland	Delft	Major	?Dier- en Veehouderij
InHolland	Delft	Module	Duurzame Teelt, telen voor inhoudsstoffen
InHolland	Delft	Major	?Management van Leefomgeving
InHolland	Delft	Module	Toegepast Teeltonderzoek, onderzoekend leren Telen
InHolland	Delft	Major	Tuinbouw & Agribusiness
NHL Stenden	Emmen	Major	?Biologie en Medisch Laboratoriumonderzoek
NHL Stenden	Leeuwarden	Major	?Biologie en Medisch Laboratoriumonderzoek
NHL Stenden	Leeuwarden	Major	?Biotechnologie
NHL Stenden	Emmen	Major	?Chemie
NHL Stenden	Leeuwarden	Major	?Chemie
NHL Stenden	Leeuwarden	Major	?Chemische Technologie
NHL Stenden	Leeuwarden	Minor	Circular Plastics
NHL Stenden	Emmen	Minor	Duurzame Kunststoffen
NHL Stenden	Emmen	Minor	Green Logistics
VHL	Leeuwarden	Major	Bedrijfskunde en Agribusiness
VHL	Leeuwarden	Major	?Biotechnologie
VHL	Leeuwarden	Major	?Bos en natuurbeheer
VHL	Leeuwarden	Major	?Chemische Technologie
VHL	Leeuwarden	Major	?International Business and Management Studies
VHL	Leeuwarden	Major	Milieukunde
VHL	Leeuwarden	Major	?Tuin- en Akkerbouw
VHL	Leeuwarden	Major	?Tuin- en landschapsinrichting
Zuyd	Heerlen	Major	Applied Science
Zuyd	Maastricht	Major	?Autonome Beeldende Kunst
Zuyd	Heerlen	Major	?Built Environment
Zuyd	Maastricht	Major	?Interdisciplinary Arts
Zuyd	Maastricht	Major	?International Business
Zuyd	Maastricht	Major	?Theater Scenografie en Kostuumontwerp
Zuyd	Maastricht	Major	?Vormgeving Architectuur en Interieur
Zuyd	Maastricht	Major	?Vormgeving Design
BBE opleidingen op WO-niveau			
WUR	Wageningen	Specialisation	Biobased and Circular Economy
WUR	Wageningen	Minor	Biobased Technology
WUR	Wageningen	Minor	Biobased Transition
WUR	Wageningen	Specialisation	Biomass Production and Carbon Capture
WUR	Wageningen	Specialisation	Biorefinery and Conversion

4.6 MOOCs

Naast regulier onderwijs wordt ook via Massive Open Online Courses op internet onderwijs gegeven over circulaire economie aan een internationaal publiek. Startjaar is soms lastig te zeggen, de meeste zijn continu te volgen. Op dit moment zijn deze 27 MOOCs bekend die door of met een Nederlandse onderwijsinstelling zijn ontwikkeld:

Titel	Instelling	Jaar, vanaf	Bezoekers n
Circular Economy: An Introduction	TU Delft, Ellen MacArthur Foundation, Leiden-Delft-Erasmus Centre for Sustainability	Okt 2015	46.860
MOOC Biobased Economy – Green Chemistry (heette eerst Biobased economy Introduction)	Centre of Expertise BBE, Avans, HZ	../2019	
Circular Economy of metals: Towards a sustainable societal metabolism	Universiteit Leiden	Aug 2017	3.285
Sustainable packaging in a Circular Economy	TU Delft	Nov 2018	11.843
Engineering Design for a Circular Economy	TU Delft, Leiden University en de Technical University of Clausthal	2017	
Waste Management and Critical Raw Materials	TU Delft	Okt 2018	
Circular Design Guide	Ellen MacArthur foundation en IDEO, ism o.a. TU Delft	2017	
Circular Economy for a Sustainable Built Environment	TU Delft		
Circular Economy - Sustainable Materials Management	TU Delft ism VITO, UvLund, Uv Athene, Uv Gent, EIT, e.a.	2018	12.364
Circular Economy in education	Fontys Hogeschool	2017	
New Business Models: Working Together on Value Creation	Radboud Universiteit Nijmegen	2017	
Circular Economy	WUR	Okt 2017	
Business Strategy and Operations in a Biobased Economy	WUR	2019	
From Fossil Resources to Biomass: A Chemistry Perspective	WUR	2019	
Economics and Policies in a Biobased Economy	WUR	2019	
Circular Economy: An Interdisciplinary Approach	WUR	2019	
Biorefinery: From Biomass to Building Blocks of Biobased Products	WUR	2020	
Catalytic Conversions for Biobased Chemicals and Products	WUR	2020	
From Fossil Resources to Biomass: A Business and Economics Perspective	WUR	2020	
Circular Fashion: Design, Science and Value in a Sustainable Clothing Industry	WUR	2020	
Capstone Economics and Policies for a Circular Bio-Economy	WUR	2019	
Capstone Business and Operations for a Circular Bio-Economy	WUR	2019	
Biobased Products for a Sustainable (Bio)economy	TU Delft, Uni Aachen, ontwikkeld ism WUR		5.789
Biobased Building	Avans	Maart 2020	
Biobased Energy	Centre of Expertise BBE	2020	
Think Biobased	Centre of Expertise BBE	2020	
Biobased Business Development	Centre of Expertise BBE	2020	

4.7 Conclusie Onderwijs

Het aanbod aan circulair onderwijs in Nederland is ruim, zeker op HBO en WO-niveau, en neemt ook toe tussen 2015 en 2019. Op MBO niveau is weinig te vinden over specifieke circulaire cursussen. Wel besteedt iedere MBO-instelling aandacht aan duurzaamheid in het lesprogramma en zijn er op het deelgebied biobased economy 7 modules bij 3 MBO-instellingen beschikbaar. Het aanbod online cursussen CE vanuit Nederland is verrassend groot, 27 stuks. Daarmee kunnen ook buitenlandse studenten profiteren van de sterke positie van het circulair onderwijs in Nederland.

4.8 Verantwoording

Voor dit overzicht is dankbaar gebruik gemaakt van data die ter beschikking zijn gesteld door Marjolijn de Boer van Het Groene Brein en Fons Claessen van Fontys Expertisecentrum Circulaire Transitie. De weg naar het dashboard over het MBO is geweest door Murk de Roos van het ministerie van IenW. De rest van de gegevens is afkomstig van internet.

5 Bijlage 1: Geraadpleegde bronnen provinciale regelingen, april 2020

Algemeen

Regioboeken CE: <https://www.afvalcirculair.nl/onderwerpen/circulair-praktijk/circulair-regio/>

MIT

<https://debreed.nl/mit-subsidie-aanvragen-in-gelderland/> en andere pagina's over andere regio's.

<http://decentrale.regelgeving.overheid.nl/cvdr/xhtml/output/Actueel/Utrecht/403773.html>

Uitvoeringsverordening Economic Board Utrecht 2016

Interne gegevens RVO MIT Dashboard

Noord

<https://www.snn.nl/ondernemers>

<https://www.snn.nl/noord-nederland-op-weg-naar-100-circulair>

<https://www.snn.nl/over-snn/snn-als-dienstverlener-subsidies/op-efro>

<https://www.wearenice.org/>

<https://www.nom.nl/>

<https://circulairfriesland.frl/>

https://knnadvies.nl/wp-content/uploads/2018/02/Rapport_Routekaart_NoordNederland_DEF_GR.compressed.pdf

<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2019/07/15/>

[regio-deal-natuurinclusieve-landbouw-noord-nederland](#)

Groningen

<https://www.economicboardgroningen.nl/programma/groene-chemie-en-energie>

<https://www.economicboardgroningen.nl/programma/building-thuis-in-de-toekomst>

<https://www.zapgroningen.nl/>

<http://www.houseofdesign.nl/?portfolio=circulariteitshub>

<https://www.koploperproject-groningen.nl/>

<https://www.ihog.nl/>

<http://biocooperative.nl/>

<https://www.bermn.nl/>

<https://gemeente.groningen.nl/openbaar-subsidieregister>

<https://www.economicboardgroningen.nl/geld-advies/ebg-innovatieregeling>

<https://www.economicboardgroningen.nl/geld-advies/groEIFonds>

<https://www.groningenatwork.com/financiering>

<https://www.rigscoorttop.nl/>

<https://www.groningenatwork.com/werk-in-uitvoering/>

<https://www.provinciegroningen.nl/subsidies/werken-en-ondernemen/innovatie-en-verduurzaming-landbouw/>

<https://www.provinciegroningen.nl/subsidies/werken-en-ondernemen/innovatie-en-duurzaam-mkb/>

<https://www.ifg.nl/>

<https://waddenfonds.nl/>

<https://www.provinciegroningen.nl/subsidies/natuur-en-landschap/waddenfonds/>

<https://www.snn.nl/ondernemers/>

[innoveren-via-ontwikkelingsprojecten-2020](#)

<https://www.snn.nl/ondernemers/>

[innoveren-via-organisatie-innovatie-2020](#)

Friesland

https://www.fryslan.frl/beleidsthemas/wurkje-mei-fryslan_41375/item/circulaire-economie_12595.html

<https://circulairfriesland.frl/>

<https://circulairfriesland.frl/app/uploads/2019/09/Circulair-Fryslan-de-economie-van-de-toekomst-2015.pdf>

<https://www.fryslan.frl/subsidies/>

[achtergrondinformatie-over-subsidiezaken_3508/](#)

<https://www.fom.frl/>

https://www.fryslan.frl/subsidies/subsidies-regelingen_3217/item/mkb-voucherregeling_12274.html

<https://www.fsfe.frl/>

<https://waddenfonds.nl/>

<https://www.snn.nl/ondernemers/>

[innoveren-via-ontwikkelingsprojecten-2020](#)

<https://www.snn.nl/ondernemers/>

[innoveren-via-organisatie-innovatie-2020](#)

Drenthe

<https://www.provincie.drenthe.nl/onderwerpen/economie-ondernemen/groene-economie/>

<https://www.provincie.drenthe.nl/loket/subsidieloket/subsidieregister/>

<https://www.mkbfonds.drenthe.nl/>

<https://www.provincie.drenthe.nl/loket/subsidieloket/alle-subsidies-rij-0/@125418/subsidie-voucher/>

<https://www.provincie.drenthe.nl/loket/subsidieloket/alle-subsidies-rij-0/@134432/demonstratiefabriek/>

<https://www.provincie.drenthe.nl/loket/subsidieloket/alle-subsidies-rij-0/@135065/subsidie-0/>

<https://www.snn.nl/ondernemers/>

[subsidieregeling-uitvoeringsbijdrage-duurzaam-presterende-melkveehouders-provincie](#)

<https://www.drenthebouwtcirculair.nl/>

<https://drenthewoontcirculair.nl/>

<https://www.snn.nl/ondernemers/>

[innoveren-via-ontwikkelingsprojecten-2020](#)

<https://www.snn.nl/ondernemers/>

[innoveren-via-organisatie-innovatie-2020](#)

Overijssel

<https://www.pianoo.nl/sites/default/files/media/documents/Manifest-MVI-Actieplan-Provincie-Overijssel.pdf>
<https://nlsi.nl/nlsi-nieuws/nieuwe-plafonds-en-gewijzigde-openstellingen-beleidsregel-op-oost/>
<https://www.innofunding.nl/nl/nieuws/12/06/14/nieuw-budget-voor-voorloper-innovatiefonds-overijssel/>

Gelderland

<https://zoek.officielebekendmakingen.nl/prb-2020-1683.html>
(plafonds regelingen Gelderland 2020)
https://oostnl.maglr.com/nl_NL/17724/247913/resultaten_2017-2019.html Groeiversneller
Evaluatie Topfonds Gelderland & Innovatie- en Energiefonds Gelderland, KplusV, Opdrachtgever Provincie Gelderland, Arnhem, 9 mei 2019.
Brochure Weg met de wegwerpeconomie, Uitvoeringsagenda Circulaire Economie twee jaar na de start, 2019, <https://docplayer.nl/52695720-Weg-met-de-wegwerpeconomie.html>
<https://www.gelderland.nl/1000-Elektrische-deelauto-s>
https://www.gelderland.nl/bestanden/Documents/Gelderland/Subsidies/2020-Q1/Factsheet_POP3_Projecten_Leader_Achterhoek.pdf

Kansen voor West II

<https://www.kansenvoorwest2.nl/nl/programma/over-kansen-voor-west-2/>
<https://www.kansenvoorwest2.nl/nl/subsidie/openstelling-vouchers-biobased-industries/>
<https://www.kansenvoorwest2.nl/nl/subsidie/openstelling-vouchers-smart-industry-fieldlabs/>
<https://www.kansenvoorwest2.nl/openstellingen/kansenvoorwest>

Utrecht

<https://www.pianoo.nl/nl/provincie-utrecht-over-tien-jaar-circulair-inkopen-de-norm>
<https://www.energiefondsutrecht.nl/faq/>
https://www.pop3subsidie.nl/blog/knowledgebase_category/pop3-provincie-utrecht/
<https://zoek.officielebekendmakingen.nl/prb-2019-3922.html> POP3
<https://zoek.officielebekendmakingen.nl/prb-2017-935.pdf> Utrecht 2017 MIT en Groen gezond slim fonds
<https://zoek.officielebekendmakingen.nl/prb-2018-2215.pdf> Utrecht 2018 MIT
<https://romregioutrecht.nl/>
Businessplan ROM Regio Utrecht, 1 oktober 2019
<https://www.kansenvoorwest2.nl/nl/projecten/>

Flevoland

<https://www.omgevingsvisieflevoland.nl/themas/circulaire-economie/>
<https://mraduurzaam.nl/circulair/>
<https://www.flevoland.nl/loket/loketoverview?types=3>
https://www.omgevingsvisieflevoland.nl/wp-content/uploads/2019/02/Uitwerkingsagenda_SMWF_deel_1.pdf
<https://www.flevoland.nl/dossiers/floriade-werkt>
<https://www.flevoland.nl/loket/subsidies>
<https://www.horizonflevoland.nl/>
<https://www.flevoland.nl/actueel/voucherregeling-ondernemerschap-flevoland-vernieuw>
<https://pocfondsflevoland.nl/>
<https://www.horizonflevoland.nl/technofondsflevoland>
<https://www.horizonflevoland.nl/mkb-fonds-flevoland-by>
<https://www.omgevingsvisieflevoland.nl/actueel/het-goede-voorbeeld/>

Noord-Holland

https://www.noord-holland.nl/Onderwerpen/Economie_Werk/Circulaire_economie
https://www.noord-holland.nl/Onderwerpen/Economie_Werk/Circulaire_economie/Publicaties/Ontwikkelingsperspectief_circulaire_economie.org
https://www.noord-holland.nl/Onderwerpen/Economie_Werk/Circulaire_economie/Publicaties/Noord_Holland_Circulaire_Economie.org
https://www.noord-holland.nl/Onderwerpen/Economie_Werk/Circulaire_economie/Publicaties/Programma_s_Circulaire_economie_najaar_2019.pdf
https://www.noord-holland.nl/Onderwerpen/Economie_Werk/Circulaire_economie/Publicaties/Voortgangsrapportage_Circulaire_Economie_2018.org
<https://mraduurzaam.nl/circulair/>
<https://www.amsterdameconomicboard.com/uitdaging/circulaire-economie>
<https://amsterdamsmartcity.com/>
<https://www.noord-holland.nl/Loket/Subsidies/Subsidieregelingen>
https://www.noord-holland.nl/Loket/Subsidies/Subsidieregister_en_kennisgeving_staatssteun
https://www.noord-holland.nl/Onderwerpen/Duurzaamheid_Milieu/Projecten/Circulaire_Business_Design_Track
<https://go-nh.nl/accelerators/>
<https://startupinresidence.com/noord-holland/>
<https://pimnh.nl/>
<https://innovatiefondsnoordholland.nl/>
<https://www.pdenh.nl/>
<https://nhn.nl/>
https://www.noord-holland.nl/Loket/Producten_en_Diensten/Producten_op_alfabet/1/Investeringsimpuls_duurzame_zeehavens_Noord_Holland_vervallen
<https://waddenfonds.nl/>

https://www.noord-holland.nl/Loket/Producten_en_Diensten/Producten_op_alfabet/C/Cofinanciering_Waddenfonds_Noord_Holland_subsidie
<https://amsterdam.impacthub.net/>

Zuid-Holland

<https://www.zuid-holland.nl/onderwerpen/economie/circulaire-economie/>
https://www.zuid-holland.nl/publish/pages/19784/circulair_zuid-holland_-_samen_versnellen.pdf
<https://biobaseddelta.nl/financiering/>
<https://www.cleantechdelta.nl/>
<https://www.economicboardzuidholland.nl/>
<https://www.cirkelstad.nl/>
<https://www.groenecirkels.nl/>
<https://www.zuid-holland.nl/loket/subsidies/subsidies/>
<https://subsidierregister.zuid-holland.nl/>
<https://www.innovationquarter.nl/>
<https://www.innovationquarter.nl/investeren/#toggle-id-5>
<https://uniiq.nl/>
<https://www.energiq.nl/>
<https://www.zuid-holland.nl/onderwerpen/economie/startup-residence/>
<https://www.zuid-holland.nl/loket/subsidies/subsidies/@22266/regionale-netwerken-o/>
<https://www.zuid-holland.nl/loket/subsidies/subsidies/@8181/bedrijventerreinen/>
<https://www.zuid-holland.nl/loket/subsidies/subsidies/@21504/energie/>
<https://hollandrijnland.nl/over-ons/cofinancieringsfonds/>
<https://www.zuid-holland.nl/loket/subsidies/subsidies/@13339/pop3-3-leader/>
<https://www.zuid-holland.nl/onderwerpen/economie/circulaire-economie/accez/>
<https://accez.nl/>

Zeeland

<https://www.pzc.nl/zeeuws-vlaanderen/in-terneuzen-komt-de-eerste-en-enige-proeffabriek-voor-het-recyclen-van-bouwpiepschuim-a56c1453/?referrer=https://www.google.com/url?sa%3Dt&rc=j&q=&esrc=s&source=web&cd=6&ved=zahUKEwjrtajcwfnoAhVGjqQKHW36AWwQFjAFegQIBxAB&url=https://www.pzc.nl/zeeuws-vlaanderen/in-terneuzen-komt-de-eerste-en-enige-proeffabriek-voor-het-recyclen-van-bouwpiepschuim-a56c1453/&usg=AOvVaw1boFyLU9luB-zHKFeWPEKl5>

<https://www.pzc.nl/zeeuws-vlaanderen/in-terneuzen-komt-de-eerste-en-enige-proeffabriek-voor-het-recyclen-van-bouwpiepschuim-a56c1453/&usg=AOvVaw1boFyLU9luB-zHKFeWPEKl5>

Noord-Brabant

https://www.brabant.nl/actueel/regelingen/cvdr363379_14 EFRO
<https://www.europaomdehoek.nl/fondsen/efro/>
<https://www.stimulus.nl/interreg-va-crossroads-2/crossroads2-opent-zevende-call-per-19-september-2019/>
<https://www.bom.nl/over-bom/actueel/financiering-voor-haalbaarheidsstudies>
<https://www.rvo.nl/subsidie-en-financieringswijzer/seed-capital/seed-capital-fondsen/totaaloverzicht/buiten-investeringsperiode/brabant-life-sciences-seed-fonds>
<https://www.pop3subsidie.nl/blog/kennisbank/leader-grenscorridor gebied-n69/>
<https://www.stimulus.nl/interreg-va/>
<https://www.biovoice.nl/wat-is-biovoice/>

Limburg

<https://www.pianoo.nl/sites/default/files/documents/documents/quickscanduurzaaminkopen.pdf> 2015
<https://www.limburgsenergiefonds.nl/het-fonds/>
<https://www.limburgsenergiefonds.nl/projecten/weer-investering-lef-in-circulaire-economie/#>
<https://www.limburgsenergiefonds.nl/projecten/limburgs-energie-fonds-financiert-productie-van-gerecyclede-groene-dakpanelen/>
<https://www.limburgsenergiefonds.nl/projecten/>
<https://www.limburg.nl/loket/subsidies/subsidieplafonds/>
<https://www.agro-chemie.nl/artikelen/source-b-naar-de-volgende-fase/>
<https://limburgcirculair.com/#circularity-campus>
<https://liof.nl/nieuws-paginas/grassa-haalt-eur-2-miljoen-op-voor-haar-innovatieve-bioraffinage-proces>
<https://www.limburg.nl/loket/subsidies/actuele-subsidies/subsidieregelingen-o/@1837/subsidieverordering/>

6 Bijlage 2: Onderzoek RHDHV

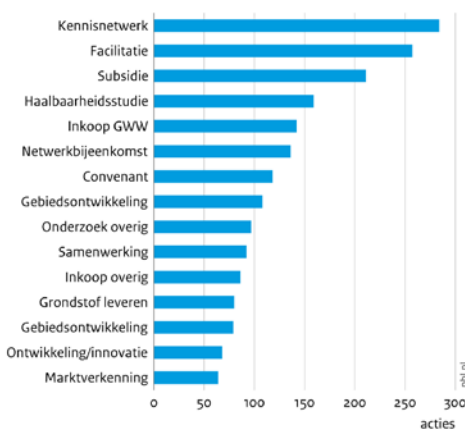
Blog PBL/RHDHV 3-2-20

Bijna 2.000 circulaire activiteiten bij kopgroep decentrale overheden

<https://www.pbl.nl/blogs/regionale-overheden-zetten-met-duizenden-prikkels-transitie-naar-circulaire-economie-in-gang>

Bij een kopgroep van 75 provincies, gemeenten, waterschappen, regio-organen en omgevingsdiensten hebben PBL en Royal HaskoningDHV onderzocht welke beleidsinstrumenten zij inzetten om de transitie naar een circulaire economie te stimuleren. In totaal hebben we circa 60 type instrumenten onderscheiden en hebben we bijna 2.000 activiteiten gevonden (zie figuur).

Acties circulaire economie ingezet door regionale overheden per beleidsinstrument, 2019

Bron: RHDHV

Acties circulaire economie ingezet door regionale overheden per beleidsinstrument, 2019

Bevinding 1: Veel acties van regionale overheden horen bij beginfase van de transitie

Het onderzoek laat zien dat veel activiteiten van regionale overheden passen bij de beginfase van de transitie naar een circulaire economie. Zo is circa 350 keer een onderzoek of verkenning uitgevoerd. En veel activiteiten zijn gericht op de voorbereidingsfase of een pilot/test (circa 450). Daarnaast zijn het delen van kennis en expertise opbouwen belangrijk in deze fase van de transitie. Instrumenten, zoals de vorming van netwerken stimuleren, worden dan ook veel toegepast door regionale overheden (circa 400 acties).

Bevinding 2: Regionale overheden geven zelf het goede voorbeeld

Het onderzoek laat ook zien dat er veel mogelijkheden zijn om meer circulair te werk te gaan. Regionale overheden geven daartoe vaak zelf het goede voorbeeld. Circulair inkopen is bijvoorbeeld met circa 400 acties een regelmatig toegepast instrument. Verreweg het meest populair hierbij zijn de inkoopcategorieën GWW (circa 150 acties in de grond-, weg- en waterbouw) en in mindere mate de categorie Gebouw (circa 30 acties). Mogelijk zijn regionale overheden gemobiliseerd via de [Green Deal GWW](#). Een aansprekend circulair inkooptraject is bijvoorbeeld de uitvraag van circulaire bruggen door de provincie Flevoland. Overheden kunnen ook bijdragen aan een circulaire economie door hun eigen vastgoed circulair te realiseren. We zien dit al regelmatig bij de onderzochte gemeentes (circa 40 acties) en provincies (circa 10 acties). Daarnaast zijn de onderzochte gemeentes vaak bezig met circulaire gebiedsontwikkeling (circa 60 acties). Waterschappen winnen veelal grondstoffen (circa 60 acties), zoals de winning van struviet, een biobased grondstof (Kaamera) of cellulose als grondstof voor bioplastic.

Bevinding 3: Regionale overheden stimuleren bedrijven circulair te werken

Regionale overheden stimuleren nadrukkelijk bedrijven in de regio. Bij 70 procent van de activiteiten die regionale overheden ondernemen, zijn bedrijven betrokken. Het meest toegepaste beleidsinstrument is het bieden van bedrijfs ondersteuning, met name subsidies (circa 220 acties) en facilitatie in brede zin (circa 270). Bij facilitatie gaat het bijvoorbeeld om het gratis beschikbaar stellen van een expert om een circulair initiatief verder te brengen (Flevoland) of een testlocatie ter beschikking stellen voor een circulaire innovatie (Vallei en Veluwe). Voorbeelden zijn de subsidieregeling van € 30.000,- van de gemeente Tilburg om circulaire initiatieven verder te helpen of de [subsidie van € 7,5 miljoen van Zuid-Holland](#) om de baanbrekende afvalverwerkingsfabriek [Waste to Chemistry](#) mogelijk te maken.

Bevinding 4: Grote verschillen tussen verschillende overheden

De focus verschilt behoorlijk per type regionale overheid. Zo focussen provincies zich op bedrijfs ondersteuning en -financiering. Gemeenten doen dat ook, maar stimuleren ook vaak kennisnetwerken. Waterschappen doen daarentegen vooral onderzoek (zoals haalbaarheidsstudies) en zijn vaak leverancier van grondstoffen. Regio-organen zijn net als gemeenten actiever op het gebied van netwerk en informatievoorziening. Tot slot zijn omgevingsdiensten bezig met vergunningen en fungeren zij als kennispartner.

7 Bijlage 3: Verslag bijeenkomst met Provincies

2 maart 2020, Jaarbeurs Utrecht

Aanwezig:

Jorn Berends (Provincie Flevoland), Sander Bos (Provincie Friesland), Stefan van Waarden (Provincie Limburg), Karlijn Fidder (Provincie Noord-Brabant), Franck Kuiper (Provincie Noord-Holland), Bert Heuver (Provincie Overijssel), Kim Simons (Provincie Utrecht), Sander Meppelink (Provincie Utrecht / PBL), Joppe van Driel (Utrecht Sustainability Institute), Anita de Moor (Provincie Zeeland), Gertjan de Werk (Provincie Zuid-Holland), Matthijs Hess-Spoelstra (Horizon Flevoland), Elle Verstraelen (Horizon Flevoland), Kees Kwant (RVO), Bas Braakman (RVO), Astrid Hamer (RVO), Lisa Niesten (RVO).

Verslag

Voor het meten van de voortgang van de circulaire economie trekt het PBL, in opdracht van Ministerie I&W, op landelijk niveau de kar door middel van het [programma Circulaire Economie Monitoring en Sturingssysteem](#). Hierin worden allerlei onderzoeken uitgezet, o.a. het identificeren van relevante grondstoffen, analyses van trends en scenario's en de voortgang van het transitieproces. De ambitie is om iedere twee jaar te komen tot een integrale rapportage circulaire economie. Verschillende partijen werken hierin samen, waaronder ook de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO). RVO richt zich op het verzamelen van gegevens uit de RVO regelingen op basis van een methodiek waarmee de transitie naar een circulaire economie gemonitord kan worden zoals opgesteld door de Universiteit Utrecht.

We maken hierbij gebruik van het model van Hekkert (Universiteit Utrecht) waarbij er 7 factoren zijn geïdentificeerd die het transitieproces beïnvloeden. Als alle factoren op positief staan, dan kan het hard gaan met de transitie.

RVO richt zich voornamelijk op F6 (bronnen voor innovatie, en marktcondities). Afgelopen jaar hebben we reeds een eerste stap gezet door de nationale en Europese instrumenten en regelingen die door RVO worden uitgevoerd te analyseren op CE-gehalte.

We hebben daarbij gekozen voor een aanpak waarbij we, in overleg met PBL, een bepaalde afbakening hebben gemaakt van wat wel en niet als circulair wordt beschouwd, en probeerden aan ieder project een van de

9 R-strategieën te koppelen. Ook hebben we uitgezocht welke input- en outputstroom van toepassing is, de innovatiefase van het project, gegevens over de aanvraag (hoofdaanvrager, type organisatie, partners, locatie, geld), aan welke transitieagenda het project raakt, en welk circulair business model van toepassing is.

In deze analyse hebben we ons voornamelijk gefocust op de regelingen binnen RVO uit 2015-2018 (innovatie en marktintrotie). Gangbare activiteiten, zoals in het PBL rapport wel genoemd, neemt RVO niet mee. Het moet gaan om innovatieve toepassingen.

Uit de analyse van deze regelingen blijkt dat de meeste projecten raken aan:

- Haalbaarheidsonderzoek en productontwikkeling (innovatiefase)
- R8 (recycle) en R9 (recover)
- Transitie agenda Biomassa en Voedsel

Daarnaast is het opvallend dat er in 2015 voornamelijk projecten waren met mest en reststromen naar energie, terwijl het in 2018 veel diverser is qua input/output stromen.

Op basis van de locatie van de hoofduitvoerder, zien we de locatie (provincie) van de projecten terug en ook konden we het geld dat de provincies in de projecten stopten bepalen (voor zover bekend). Echter is dit beeld niet compleet, en daarom zouden we dit graag verder aanvullen over 2015-2018, met jullie hulp. Dit doen we onder het werkprogramma PBL – 'T2.3b Monitoring dynamiek in de samenleving – regionaal'. Het doel van dit project is een analyse op te leveren hoe ver het transitieproces m.b.t. CE en BBE is in Nederland, op basis van geclassificeerde informatie uit regionale regelingen en programma's (*dit is dus een andere benadering dan het onderzoek van RHDHV, die zich richten op een inventarisatie van activiteiten bij lagere overheden*).

Wat vragen we aan jullie?

We hebben al een eerste inventarisatie gedaan naar circulaire fondsen en projecten per provincie, o.a. op basis van de subsidie loketten, subsidieregister, de I&W regiodagen rapporten, en deskresearch. De vraag aan jullie is wie ons kan helpen om dit aan te vullen om een duidelijk overzicht te krijgen van circulaire fondsen / projecten met provinciaal geld (ook via de regionale ontwikkelmaatschappijen)? Hebben jullie toegang tot circulaire projecten / bestanden, waarvan je vermoedt dat er iets inzit qua circulariteit?

→ We willen daarbij weten: : titel, jaar toekenning, korte inhoud, uitvoerder, partners, projectkosten, subsidie bedrag provincie (en andere geldschieters, bijv. regionale ontwikkelmaatschappijen).

Waar hebben jullie behoefte aan?

- Regio overschrijdend kunnen samenwerken is belangrijk in de transitie naar een circulaire economie. Van elkaar weten wat er speelt in welke provincie, weten welke provincie of regio op welk onderwerp inzet, naar elkaar kunnen doorverwijzen (maar AVG begrenzing?), partners samenbrengen, informatie kunnen en mogen delen.
- Ook samenwerking nationaal – provinciaal: subsidie aanvraag bij RVO afgewezen? Misschien kun je bij de provincie indienen > doorverwijzing van RVO naar de provincies.
- Benchmarking of kwantitatief vergelijken tussen provincies is politiek gevoelig. Vergelijken binnen de eigen provincie kan wel, bijv. door een overzicht van welke ondernemers binnen de provincie circulair actief zijn en welke niet, en hoe we hen verder

kunnen helpen. Framing richting bestuurders is hierbij belangrijk.

- Standaardisatie van de monitoring: landelijk aangeven wat de standaard wordt, dan kunnen de provincies daar op voort bouwen (dezelfde definities, indicatoren etc.).

Plan van aanpak:

- Wij sturen komende week per provincie een overzicht van de projecten die al in onze database zitten (MIT, EFRO, Interreg etc.). Graag de provinciale bijdragen aanvullen. Als je iets aanvult of wijzigt, dit graag markeren zodat wij weten wat er is aangepast of aangevuld.
- Verdere provinciale circulaire fondsen / projecten graag aanvullen in de lijst met: titel, jaar toekenning, korte inhoud, uitvoerder, partners, projectkosten, subsidie bedrag provincie (en andere geldschieters, bijv. regionale ontwikkelmaatschappijen). Wij vullen de rest van de informatie voor de analyse (input/outputstroom, R strategie, innovatiefase etc.) aan.
- Qua projectkosten ontvangen wij graag de financiering per project, en ook het totale budget van de subsidie regeling / instrument / programma / fonds. Zodat wij kunnen uitzoeken hoeveel geld er naar CE gaat als % van het geheel.

- We focussen op provinciale regelingen die projecten financieren, maar daarnaast zijn circulaire netwerken, kennisdeling platforms, ondersteunde instrumenten etc. ook interessant. Deze willen we ook graag in kaart brengen en kunnen we dan meenemen als aparte actie op circulair.
- We maken een rapportage per provincie met welke provinciale instrumenten er zijn en een generieke beschrijving van de soort projecten die er onder hangen (wat we daarin zien, welke innovatiestadia, wat voor soort bedrijven etc.). We rapporteren apart per provincie, maar zullen ook een vergelijking maken tussen provinciaal en het nationale / Europese geld. We zullen dit in overeenstemming met de betreffende provincie opschrijven. Het wordt een openbaar rapport dat op de PBL website zal worden gepubliceerd.

Wij vragen jullie daarom om in de komende twee a drie weken het overzicht (dat jullie komende week van ons krijgen) van de projecten in onze database per provincie aan te vullen en naar ons toe te sturen.

Wij kunnen dan de analyse verder aanvullen met onze methode. Wanneer we een eerste resultaat hebben, komen we weer bij elkaar om de resultaten te bespreken.

8 Bijlage 4: Provinciale fondsen en subsidies geschikt voor CE

Prov	Naam van het fonds	met provincie	Lening of Subsidie	Alg of CE	Deel CE (%)	Jaar start	Budget [M€]	Over # jaren	Opm.
GR	Fonds Nieuwe Doen		L	A		2019	30,00	1	
	EBG Innovatieregeling		L	A		2017	0,5 (in 2019)	3	
	EBG Groiefonds		L	A			40,00		
	Groningen@Work		L en S	A					
	Regionale Investeringssteun Groningen (RIG)		S	A		2014	52,00	7	
	Innovatief Actieprogramma Groningen 4		S	A	20	2014	6,20	3	
	Innovatie en verduurzaming landbouw		S	A		2018	0,09		
	Programma Innovatief en Duurzaam MKB		S	A		2019	1,60	1	
	Investeringsfonds Groningen		L	A			60,00		
	Waddenfonds	FR, NH	S	A		2016	560,00	10	
	Versneller Innovatieve Ambities	FR, DR	S	CE		2020	5,00	1	
	EFRO-OP Noord (2014 - 2020) (waaronder Interreg)	FR, DR	S	A		2014	277,00	7	Europees, nationaal en regionaal geld (publiek en privaat). Provincie draagt 0,74 bij aan de projecten
FR	Friese Ontwikkelmaatschappij (FOM)		L	A			32,00		
	MKB Voucherregeling		S	A					
	Fûns Skjinne Fryske Enerzjy (FSFE)		L	A					
	Waddenfonds	GR, NH	S	A		2016	560,00	10	
	Versneller Innovatieve Ambities	GR, DR	S	CE		2020	5,00	1	
	EFRO-OP Noord (2014 - 2020) (waaronder Interreg)	GR, DR	S	A		2014	277,00	7	Europees, nationaal en regionaal geld (publiek en privaat).
	Subsidierregeling Circulaire Economie Friesland		S	CE	100				

Prov	Naam van het fonds	met provincie	Lening of Subsidie	Alg of CE	Deel CE (%)	Jaar start	Budget [M€]	Over # jaren	Opm.
DR	MKB Fonds Drenthe		L	A					
	Ik ben Drenths ondernemer		S	A		2019		2	
	Slimme Demonstratiefabrieken		S	A			0,32 (voor 2020)	2	
	Toekomstgerichte Landbouw		S	A		2020		3	
	Uitvoeringsbijdrage duurzaam presterende melkveehouders Provincie Drenthe		S	A		2019	0,38	4	
	Versneller Innovatieve Ambities	FR, GR	S	CE		2020	5,00	1	
	EFRO-OP Noord (2014 - 2020) (waaronder Interreg)	FR, GR	S	A		2014	277,00	7	Europees, nationaal en regionaal geld (publiek en privaat).

Prov	Naam van het fonds	met provincie	Lening of Subsidie	Alg of CE	Deel CE (%)	Jaar start	Budget [M€]	Over # jaren	Opm.
FL	Voucherregeling Ondernemerschap		S	A	5-10%	2018	2,20	2	Loopt t/m 2020, wordt waarschijnlijk verlengd
	TMI Proof of Concept (POC) fonds		L	A		2016	13,30	6	T/m 2022. Link met EFRO qua financiering
	Technofonds Flevoland		L	A					
	MKB Fonds Flevoland		L	A					
	EFRO Kansen voor West II (waaronder Interreg)	NH, ZH, UT	S	A		2014	464,00	7	2014-2020 Europees, nationaal en regionaal geld (publiek en privaat). Uitgeput.
	Opgave Circulaire Economie		nvt	CE	100	2017	0,80	7	2017-2023
	Platform Circulair Flevoland		nvt	CE	100	2018	0,1 (onderdeel van bovenstaande 0,8)	3	2018-2020
	Het Goede Voorbeeld		nvt	CE	100	2018	0,3 (onderdeel van bovenstaande 0,8)	3	2018-2020
	Duurzaam Door		nvt	CE	100	2017	0,4 (0,1 per jaar)	4	2017-2020

Prov	Naam van het fonds	met provincie	Lening of Subsidie	Alg of CE	Deel CE (%)	Jaar start	Budget [M€]	Over # jaren	Opm.
NH	GO!NH		nvt	A		2018		3	
	Startup in Residence programma		nvt	A					
	Het Programma Investeringsgereed Innovatief MKB (PIM) Noord-Holland		L	A					
	Innovatiefonds Noord-Holland		L	A					
	Participatiefonds Duurzame Economie		L	A			85,00		
	Ontwikkelingsbedrijf Noord-Holland Noord (NHN)		L	A					
	Subsidieregeling Duurzame Zeehavens		S	A	26,5	2016	4,50		
	Waddenfonds	FR, GR	S	A		2016	560,00	10	
	EFRO Kansen voor West II (waaronder Interreg)	ZH, FL, UT	S	A		2014	464,00		Europees, nationaal en regionaal geld (publiek en privaat).
	CIRCO		nvt	CE					
	Icoonketens		nvt	CE					
Impacthub		nvt	CE						
ZH	IQ Capital		L	A			80,00		
	ENERGIIQ		L	A			35,00		
	UNIIQ		L	A			22,00		
	Startup in Residence programma		nvt	A		2018			
	Regionale netwerken (Subsidie RNIZ) voor innovatie Zuid-Holland		S	A					
	Planvorming bedrijventerreinen en energie op bedrijventerreinen		S	A			1,50		
	EFRO Kansen voor West II (waaronder Interreg)	NH, FL, UT	S	A		2014	464,00		Europees, nationaal en regionaal geld (publiek en privaat).
	Cofinancieringsfonds Holland-Rijnland		S	A			0,30		
	LEADER voor de regio Holland-Rijnland		S	A					
	Programma Circulair Zuid-Holland		S	CE		2018		5	
ACCEZ		S	CE			5,00			

Prov	Naam van het fonds	met provincie	Lening of Subsidie	Alg of CE	Deel CE (%)	Jaar start	Budget [M€]	Over # jaren	Opm.
OV	Innovatiefonds Overijssel		L	A			42,00		
	Energiefonds		L	A		2019	85,00	2	
	Participatiefonds Oost NL	GLD	L	A					Het totale vermogen van alle fondsen van Oost NL (Gld en Ov) is € 330 miljoen
	POP3/Leader		S	A		2019	2,66	2	Provincie draagt € 0,89 bij, rest van EU ELFPO
	innovatievouchers Smart industry innovatie		S	A		2020	0,30	1	
	EFRO-OP Oost	GLD	S	A		2018	52,53	3	Totaalbedrag OV en GLD
	Ketensamenwerking circulaire kunststoffen		S	CE	100	2019	0,25	1	
	Impuls Circulair bouwen		S	CE	100	2019	0,60	2	
	CIRCO tracks		S	CE	100	2019	0,30	1	
GLD	Innovatie- en Energiefonds Gelderland		L	A	13%		100,00		
	Participatiefonds Oost NL	Ov	L	A					Het totale vermogen van alle fondsen van Oost NL (Gld en Ov) is € 330 miljoen
	Groeiversneller		S	A	10%	2017		3	
	BOOST Smart Industry voucher	Ov	S	A					
	Tenderregeling Slimme en Schone Demonstratiefabrieken			A		2018	1,00		
	Lokale hernieuwbare energieprojecten		S	A	bio-massa	2020	0,75	1	
	Cofinanciering Europese thematische fondsen		S	A		2020	0,50	1	
	EFRO OP Oost	Ov	S	A		2018	52,53	3	Totaalbedrag OV en GLD
	LEADER Achterhoek		S	A		2019	4,36	2	Helpt van EU, helpt gemeenten. Provincie beoordeelt
	Stallen van de toekomst Gelderland		S	A		2019	2,20	1	Helpt EU, helpt provincie
	Subsidieregeling Innovatieve Concepten		S	A		2019	1,25	1	Helpt EU, helpt provincie
	CIRCLES		o.a. S	CE	100	2016		3	
Elektrische deelauto's		S	CE	100	2019	1,11	2		

Prov	Naam van het fonds	met provincie	Lening of Subsidie	Alg of CE	Deel CE (%)	Jaar start	Budget [M€]	Over # jaren	Opm.
UTR	Energiefonds Utrecht		L	A		2017	21,00		
	Subsidie voor stimuleren economie en innovatie,		S	A		2016	41,07	4	
	o.a. Groen Gezond, Slim Fonds		S	A		2015	3,50	4	
	en MIT		S	A		2016			
	ROM Investeringsfonds		L	A		2020	21,50		bijdrage provincie is € 8 miljoen
	POC (Proof of Concept)-fonds		L	A		2020			
	POP3/Leader		S	A		2014	14,69	7	bijdrage provincie is € 7.50 miljoen
	Kansen voor West (EFRO		S	A		2014	482,00	7	€ 191 miljoen van EU, € 291 nationaal, regionaal, privaat
	Fonds van OMU			A			15,00		
ZLD	InnoGo!		L	A			3,00		
	Zeeuws Participatiefonds		L	A			13,50		
	Zeeuws Investeringsfonds		L	A					
	Op Stap en Doorpak vouchers		S	A		2016		5	
	waarvan voor biobased/circulair		S	CE		2016	0,42	5	
	Zeeland in Stroomversnelling		S	A		2019	3,00	3	
	Duurzaamheidsscans bedrijven(terreinen)		S	A		2019	0,30		
	EFRO OP-Zuid	NBr, L		A		2014	321,00	7	€ 113 van EU, rest van rijk, provincies, bedrijven, kennisinstellingen en gemeenten
	Vouchers circulaire recreatie/FACET			A		2019	0,20	2	

Prov	Naam van het fonds	met provincie	Lening of Subsidie	Alg of CE	Deel CE (%)	Jaar start	Budget [M€]	Over # jaren	Opm.
NBR	Innovatiefonds (BOM)		L	A		2014	125,00		
	haalbaarheidsprojecten BOM		S	A		2015	2,00	3	
	Crossroads 2	Zld, L	S	A		2016	19,00	4	
	Biobooster		S	CE		2016	0,25	1	
	Brabant Life Sciences Seed Fonds		L	A		2009	8,00	5	
	POP3/Grenscorridor		S	A		2017		3	
	OP Zuid, tender Koolstof-arme economie	Zld, L	S	A		2019	10,78	2	Hiervan is € 3 miljoen vanuit prov NBr
	cofinanciering Interreg VA		S	A		2020	5,00	1	
	Biobased Brabant Fonds BOM		L	CE		2012	10,00		
	Biobased Delta	ZH, ZLd	S	CE		2016	9,10	4	
	Biovoice vouchers		S	CE		2019	0,13	2	€ 0,025 van provincie, € 0,1 van Rabobank
LIM	Limburgs energie fonds		L	A		2013	90,00		
	Chemelot Venture fonds		L	A		2014	60,00		
	Kennis-As		S	A		2013	600,00	10	€ 190 van provincie, € 190 kennisinst., rest EU subs en bedrijven
	Limburgs Business Development Fonds		S+L	A					
	o.a. Proof of Principle Fonds		S	A		2020	5,85	2	
	Ontwikkelfonds		L	A					
	Seedfonds		L	A					
	LIOF Participatiefonds		L						
	Limburg Makers		S	A		2016		5	
	OP Zuid, tender Koolstof-arme economie, cofinanciering projecten 15-20%		S	A		2014		7	
gratis CIRCO workshop en tracks		S	CE		2020				

Dit is een publicatie van:

Rijksdienst voor Ondernemend Nederland
Croeselaan 15 | 3521 BJ Utrecht
Postbus 8242 | 3503 RE Utrecht
T +31 (0) 88 042 42 42
E: klantcontact@rvo.nl
www.rvo.nl

Deze publicatie is tot stand gekomen in opdracht van het
Planbureau voor de Leefomgeving (PBL)
© Rijksdienst voor Ondernemend Nederland | december 2020
Publicatienummer: RVO-008-2021/BR-DUZA

De Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO) stimuleert
duurzaam, agrarisch, innovatief en internationaal ondernemen.
Met subsidies, het vinden van zakenpartners, kennis en het voldoen
aan wet- en regelgeving. RVO werkt in opdracht van ministeries en
de Europese Unie.

RVO is een onderdeel van het ministerie van Economische Zaken
en Klimaat